

Djeca pred međunarodnim kaznenim sudom - kao počinitelji, žrtve i svjedoci

Drempetić, Darija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:123478>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

**REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET**

Student:

Darija Drempetić

Naslov diplomskog rada:

**DJECA PRED MEĐUNARODNIM KAZNENIM
SUDOM – KAO POČINITELJI, ŽRTVE I
SVJEDOCI**

Kolegij:

KAZNENO PRAVO

Mentor:

Doc.dr.sc. Reana Bezić

Zagreb, srpanj 2022.

Izjava o izvornosti

Ja, Darija Drempetić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

(potpis studenta)

SADRŽAJ

1. UVOD – SUDJELOVANJE DJECE U ORUŽANIM SUKOBIMA.....	1
2. MEĐUNARODNI KAZNENI SUD	1
3. VAŽNI IZVORI MEĐUNARODNOG PRAVA U OVOM PODRUČJU	2
4. DJECA KAO OPTUŽENICI	7
A) PROBLEMI U ODREĐIVANJU MINIMALNE DOBI U KOJOJ SE OSOBA MOŽE SMATRATI ODGOVORNOM	7
B) SUDJELOVANJE DJECE POČNITELJA PRED MKS	11
5. DJECA KAO ŽRTVE	15
SUDJELOVANJE ŽRTAVA	17
5. DJECA KAO SVJEODCI.....	18
6. ZAŠTITA DJECE SVJEDOKA I ŽRTAVA	19
7. SIERRA LEONE.....	23
8. LUBANGA	24
9. ZAKLJUČAK	27
LITERATURA.....	28

1. UVOD – SUDJELOVANJE DJECE U ORUŽANIM SUKOBIMA

Više od 300 tisuća djece vojnika, od kojih neki u dobi od samo 8 godina, u svakom trenutku sudjeluje u vojnim sukobima u više od 30 nacija diljem svijeta.¹ Ubojstva, trgovina ljudima, seksualno iskorištavanje, silovanja, otmice, sakaćenje i drugi oblici zlostavljanja sve su više usmjereni na djecu i mlade. Drugim riječima, oni su istovremeno svjedoci i žrtve zločina koji se odvijaju protiv njih samih, njihovih obitelji i prijatelja. Djeca se najprije susreću s ratnim zločinima, zločinima protiv čovječnosti i genocida kao žrtve i svjedoci, ali su ponekad čak unovačeni s ciljem sudjelovanja u počinjenju navedenih zločina. Kod djece, najčešće iz siromašnih obiteljskih okruženja, postoji rizik od prijetnje, prijevare ili čak drogiranja kako bih ih se primoralo da sudjeluju. Sijera Leone, Demokratska Republika Kongo i Ruanda su primjeri toga. Jedan od gorućih problema s kojima se danas suočava kazneno pravosuđe jesu načini sudjelovanja djece u međunarodnom kaznenom pravosuđu.

Singer nalazi tri ključna čimbenika za ovu tendenciju: a) društveni poremećaji i razvojni nedostaci; b) tehnološki napredak u proizvodnji oružja koji ga čini dostupnijim velikom broju ljudi; i c) povećanje brutalnosti oružanih sukoba.² Siromaštvo i osveta, prema ovom autoru, neki su od najtipičnijih temeljnih uzroka "dobrovoljnog" novačenja djece. Singer također tvrdi da je zbog poboljšane tehnologije i lakših materijala koji se koriste u izradi modernog oružja, ono znatno laganije i jednostavnije za rukovanje. Kao rezultat toga, dijete ga može lako nositi i naučiti rukovati njime u vrlo kratkom periodu. Pitanje koje preostaje je, trebaju li djeca uopće biti procesuirana za kaznena djela počinjena u tako ranoj dobi? Kako pristupiti sudjelovanju djece pred Međunarodnim kaznenim sudom (u daljnjem tekstu: MKS) u ulozi svjedoka i žrtava?

2. MEĐUNARODNI KAZNENI SUD

MKS stalni je sud Ujedinjenih naroda (u daljnjem tekstu: UN) koji je osnovan sa zadaćom procesuiranja najtežih međunarodnih zločina. Unatoč činjenici da MKS nije član UN-a, ima sporazum sa UN-om da mu pomaže u djelovanju. MKS je neovisna međunarodna pravosudna institucija.³ Osnovan je Rimskom konvencijom 17. srpnja 1998., a s radom je započeo 1. srpnja 2002. sa sjedištem u Haagu (Nizozemska). Temeljni dokument koji uređuje djelovanje suda je

¹ "Child Soldiers | Children of Conflict | BBC World Service" (*Bbc.co.uk*) <<https://www.bbc.co.uk/worldservice/people/features/childrensrights/childrenofconflict/soldier.shtml>> pristupljeno 22. Travnja 2022.

² P.W. Singer, "Children at War" 2005 (New York, Pantheon Books) 38, M. Happold, "Child Soldiers in International Law" 2005 (Manchester) 8-11

³ "What Is the International Criminal Court? - Women's Initiatives for Gender Justice" (*Women's Initiatives for Gender Justice*) <<https://4genderjustice.org/home/what-is-the-MKS-2/>> pristupljeno 22. Travnja 2022.

Statut Međunarodnoga kaznenoga suda (u daljnjem tekstu: Rimski Statut). MKS ima nadležnost *ratione materiae* nad slučajevima genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina i agresije. Mjesno je nadležan za kaznena djela počinjena na teritoriju država članica i drugih država koje su prihvatile nadležnost Suda. Nadležnost *ratione personae* odnosi se na sve državljane država članica Statuta, bez obzira na to gdje je kazneno djelo počinjeno. Sud primjenjuje Statut, Obilježja kaznenih djela (u kojima su djela iz nadležnosti Suda detaljno opisana, ali samo kao primjeri), te Pravila o postupku i dokazima, kao i međunarodne ugovore, načela i pravila međunarodnog prava i općih pravnih načela.

MKS je sud koji radi u tandemu s nacionalnim sudovima.⁴ Ako je predmet već bio ili je u tijeku pred nacionalnim (domaćim) sudom, ako je predmet već presuđen ili ako djelo nije takve težine da bi ga rješavao MKS; u tim slučajevima MKS neće voditi postupak. S druge strane, MKS će voditi postupak ako nacionalni sud neće ili ne može voditi postupak ili ga ne vodi prema utvrđenim pravnim standardima.

Rimski statut potpisale su 123 zemlje. Kina, Etiopija, Indija, Indonezija, Irak, Sjeverna Koreja, Saudijska Arabija i Turska bile su među četrdesetak zemalja koje nikada nisu potpisale sporazum. Nekoliko zemalja potpisnica nikada nisu usvojile Statut. Među njima su Egipat, Iran, Izrael, Rusija, Sudan, Sirija i Sjedinjene Države.⁵ Međutim, MKS se može baviti kaznenim postupkom samo ako je kazneno djelo počinjeno na teritoriju države članice, ako je počinitelj iz jedne od država članica, ili ako dotična država dobrovoljno prihvati nadležnost Suda.

MKS razlikuje se od Međunarodnog suda pravde, koji rješava međunarodne sporove i također ima sjedište u Haagu, po tome što MKS procesuirá pojedince. Također se razlikuje od privremenih međunarodnih sudova, kao što je onaj u Ruandi, svojim kontinuiranim djelovanjem.⁶

3. VAŽNI IZVORI MEĐUNARODNOG PRAVA U OVOM PODRUČJU

a) U svojim sudskim odlukama suci imaju diskrecijsko pravo (ali i obvezu) primjenjivati međunarodne instrumente koji se odnose na prava djeteta, utvrđena načela međunarodnog prava i međunarodnu sudsku praksu koja se odnosi na prava djece.⁷ Kao rezultat toga, MKS mora djelovati u skladu s međunarodno priznatim normama ljudskih prava, prvenstveno u odnosu na

⁴ id.

⁵ "The Role of The International Criminal Court" (*Council on Foreign Relations*)

<<https://www.cfr.org/background/role-international-criminal-court>> pristupljeno 22. Travnja 2022.

⁶ id.

⁷ Članak 21. Rimskog Statuta

prava optuženika, ali i u odnosu na zaštitu žrtava i svjedoka.⁸ U Rimskom statutu ne postoji definicija "djeteta". Članak 26. Rimskog statuta jedina je odredba Statuta koja spominje dob u ovom kontekstu i ograničava nadležnost MKS-a na osobe starije od 18 godina.⁹ Članak 8., pak, precizira kazneno djelo novačenja djece i utvrđuje postojanje kaznenog djela ukoliko se radi o djeci mlađoj od 15 godina. Unutar Rimskog statuta, teški zločini protiv djece uključuju regrutaciju i novačenje djece mlađe od 15 godina kao djece vojnika, trgovinu ljudima kao oblik ropstva, prisilno preseljavanje djece, progone, napade na obrazovne ustanove te seksualne i rodno uvjetovane zločine.¹⁰

b) Konvencija o pravima djeteta (u daljnjem tekstu: Konvencija), najšire prihvaćeni instrument ljudskih prava u povijesti, postavlja eksplicitne međunarodne obveze za zaštitu djece. Osim toga, kao dio svojih općih obveza za očuvanje ljudskih prava i humanitarnih vrijednosti navedenih u brojnim međunarodnim instrumentima, države su se obvezale štititi djecu.¹¹ Članak 3. Konvencije navodi: „U svim akcijama koje u svezi s djecom poduzimaju javne ili privatne ustanove socijalne skrbi, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela, mora se prvenstveno voditi računa o interesima djeteta”. Imajući na umu ovu odredbu, suci, odvjetnici i svi ostali djelatnici MKS-a trebali bi uzeti u obzir najbolje interese djece prilikom izvršavanja svojih zadaća u odnosu na djecu koja se pojavljuju u bilo kojoj ulozi pred MKS.¹² Važno je napomenuti da se navedeno načelo ne odnosi samo na djecu koja su izravno povezana s postupkom MKS-a, već i indirektno pogođenu djecu zbog njihovog odnosa s osobom koja sudjeluje u postupku MKS-a (primjerice preseljenje roditelja kao mjera zaštite u slučaju svjedočenja). Značaj Konvencije je naglašen činjenicom da on obuhvaća cijeli niz građanskih i političkih prava, kao i ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, a sve prilagođeno potrebama djece.

Konvencija u svojem tekstu sadrži definiciju „djeteta“; "svaka osoba mlađa od 18 godina, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete granica punoljetnosti ne odredi ranije".¹³ Kada se

⁸ U skladu sa Člankom 67. i 68. Rimskog Statuta

⁹ U skladu sa Člankom 26. Rimskog Statuta, Ured tužitelja MKS-a neće procesuirati nikoga, tko je u vrijeme navodnog počinjenja zločina, bio "mlađi od 18 godina"

¹⁰ "Justice for Children | Coalition for The International Criminal Court" (Coalitionfortheicc.org) <<https://coalitionfortheicc.org/justice-children-0>> pristupljeno 22. Travnja 2022.

¹¹ Na primjer, Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, Smjernice za djelovanje prema djeci u sustavu kaznenog pravosuđa, Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta

¹² Children And Justice During And In The Aftermath Of Armed Conflict (Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict 2011)

<https://childrenandarmedconflict.un.org/publications/WorkingPaper-3_Children-and-Justice.pdf> pristupljeno 7. Lipnja 2022.

¹³ Članak 1. Konvencije o pravima djeteta

radi o djeci žrtvama i svjedocima u MKS-u, Konvencija je nedvojbeno polazište za određivanje načela na kojima bi se praksa MKS-a trebala temeljiti. Pravilo 86. Pravila o postupku i dokazima, koje obuhvaća opće načelo o žrtvama i svjedocima pred MKS-om, treba se čitati zajedno s Konvencijom kako bi se na odgovarajući način prepoznale i njegovale potrebe djece žrtava i svjedoka pred MKS-om. Konačno, Konvencija uključuje međunarodno priznata ljudska prava koja su već sadržana u međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima, ali se usredotočuje na jedinstvene potrebe i ranjivosti djece koje nisu uvijek obrađene u drugim temeljnim ugovorima.¹⁴

Unatoč činjenici da je MKS međunarodni sud i stoga ne može biti država stranka Konvencije, on je vezan međunarodno priznatim ljudskim pravima sadržanim u Konvenciji.¹⁵ Svrha članka 3. Konvencije je poslužiti kao nit vodilja u slučaju sukoba različitih prava ili načela. U suđenju MKS-a, načelo najboljeg interesa djeteta, na primjer, moglo bi opravdati anonimnost djeteta žrtve u odnosu na pravo optuženog da zna identitet žrtve. Najbolji interes djeteta je kompleksan pojam, predviđen da se koristi u različitim situacijama. Prilikom tumačenja određene norme ili pravila koji se mogu tumačiti na više načina, treba odabrati način tumačenja koji je u skladu s najboljim interesom djeteta.

Sudjelovanje djece u postupku pred MKS-om trebalo bi se temeljiti na pristanku djeteta. U tom smislu važan je članak 12. Konvencije. MKS bi trebao uključivati djecu u svoje postupke onoliko dugo koliko oni žele, naročito jer, za razliku od drugih kaznenih sudova, MKS nema mogućnost prisiliti svjedoke na sudjelovanje ukoliko oni sami nisu prethodno pristali na suradnju s MKS-om.¹⁶ Prema Detricku, članak 12. Konvencije uključuje potrebu da se osigura djetetovo pravo na slobodu izražavanja i pravo da slobodno iskazuje sve što želi, bez uplitanja, kao i pravo izbora hoće li izraziti svoje ideje ili ne.¹⁷

c) Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji može poslužiti za definiranje postojećih kaznenih djela prema Rimskom statutu. Na primjer, koncept "dječje prostitucije" mogao bi se koristiti za karakterizaciju zločina protiv čovječnosti "prisilne prostitucije" kada je počinjen posebno nad djecom ili bi se izraz "dječja pornografija" mogao odnositi na "bilo koju drugu vrstu seksualnog nasilja jednake

¹⁴ S. Detrick, "A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child" (1999) (Martinus Nijhoff Publishers), 2-4

¹⁵ Članak 21. Rimskog Statuta

¹⁶ The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang, Decision on the protocol concerning the handling of confidential information and contacts of a party with witnesses whom the opposing party intends to call, Annex, Case No. ICC-01/09-01/11-449-Anx, T.Ch. V., 24 August 2012, para. 10

¹⁷ Vidi Detrick, *supra* note 14, 221

težine", što bi moglo predstavljati zločin protiv čovječnosti.¹⁸ Koncept "prodaje djece" može se odnositi na definiranje zločina porobljavanja i seksualnog ropstva.¹⁹ Nadalje, MKS bi mogao usvojiti mjere sadržane u članku 8. Fakultativnog protokola, koje imaju za cilj zaštititi prava i interese djece žrtava u svim fazama kaznenopravnog postupka.

d) Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta glede uključivanja djece u oružane sukobe ima ograničenu vezu u kontekstu nadležnosti MKS-a jer Rimski statut zabranjuje novačenje djece mlađe od 15 godina, dok Fakultativni protokol podiže dobnu granicu na 18 godina. Rimski statut nema jasnu klasifikaciju djece, ostavljajući djecu vojnike starije od 15 godina neklasificiranima jer prema Rimskom statutu oni nisu ni žrtve ni počinitelji. Iako se optuženici ne mogu teretiti za kazneno djelo novačenja djece starije od 15 godina, ta se djeca i dalje mogu smatrati podobnima za programe reparacije u širem krugu žrtava čak i ako nisu žrtve konkretnog slučaja (s obzirom da su stariji od 15 godina) koji uključuje zločine nad djecom, u skladu s načelom najboljeg interesa djeteta.

e) Pariška načela²⁰ ne smatraju se "međunarodno priznatim ljudskim pravima", pa stoga nisu primjenjivi pravni izvor u strogom smislu članka 21. Rimskog statuta. Ipak, ona bi mogli poslužiti kao smjernica za Sudska vijeća i ostala tijela MKS-a u tumačenju i primjeni relevantnih odredbi Rimskog statuta.

"Djeca povezana s oružanim snagama ili grupama", prema Pariškim načelima, opširna je i ekstenzivna definicija novačenja djece. Ova ideja uključuje ne samo djecu koja su službeno novačena, uvježbana i zaposlena kao borci, već i djecu koja su regrutirana i angažirana na bilo kojem položaju u vezi s oružanim snagama ili skupinama, na način da su izložena riziku. Kao rezultat toga, definicija Pariških načela temeljna je u osiguravanju da određene skupine djece koja su regrutirana kao kuhari, čistači, glasnici ili u seksualne i špijunske svrhe mogu sudjelovati kao žrtve u postupcima MKS-a i dobiti odštetu. Pariška načela također se bave jedinstvenim pitanjem djevojčica, navodeći kako novačenje djece i sudjelovanje u oružanim sukobima može imati drugačije posljedice na njih. Stoga njihove potrebe trebaju biti posebno uzete u obzir u postupcima pred MKS. Nadalje, za strategije za istragu i kažnjavanje zločina koji uključuju novačenje djece, načela 3.18 i 3.19 mogu poslužiti kao vodič. Spomenuti principi, na primjer, odnose se na strategije i programe koji bi se trebali temeljiti na cjelovitom

¹⁸ Članak 7. Rimskog statuta

¹⁹ id.

²⁰ The Paris Principles: Principles and Guidelines on Children Associated with Armed Forces or Armed Groups, 2007

proučavanju političkog, socioekonomskog i kulturnog konteksta, imajući na umu specifične potencijalne rizike temeljene na spolu. Također bi se trebali koristiti kako bi se utvrdilo jesu li djeca i njihove obitelji izloženi opasnosti zbog sudjelovanja u postupcima MKS-a.

Kako bi se zaštitila i reintegrirala bivša djeca vojnici, Pariška načela također pružaju ideje za koordinaciju i suradnju. Iako to nije primarna svrha MKS-a, načela mogu dati smjernice za reparacije MKS-a i njegov rad u odnosu s drugim međuvladinim i nevladinim organizacijama.

Načelo 7.75 bavi se psihološkom pomoći. Može se primijeniti kroz rad djelatnika MKS-a u bliskom kontaktu s djecom (osobito sudaca i djelatnika Odjela za žrtve i svjedoke).²¹ Načelo 8 u skladu je s prethodno navedenim instrumentima za zaštitu prava djece, točnije Konvencijom i naglašava dobrovoljno sudjelovanje djece u postupcima, pružajući im pritom podršku i potrebnu pomoć. Povjerljivost je još jedan koncept sadržan u Pariškim načelima koji bi se mogao i trebao koristiti u sudjelovanju djece na MKS-u.

f) Rezolucije UN-a također se ne smatraju "primjenjivim zakonodavstvom" prema članku 21. Rimskog statuta, ali mogu dati smjernice o tome kako MKS tumači i primjenjuje pravo. Iako Rezolucije Opće skupštine UN-a ne predstavljaju same po sebi zakon, države i drugi međunarodni akteri koji rade s djecom mogu usvojiti prijedloge sadržane u njima, te se u tom smislu može odnositi i na MKS.

Rezolucija Opće skupštine UN-a o "Pravima djeteta" po prvi put spominje Rimski statut MKS-a.²² Riječ je o velikom koraku u osiguravanju zaštite djece u različitim sustavima i institucijama kao što je MKS. Sve naknadne rezolucije Opće skupštine UN-a koje pozivaju na okončanje nekažnjivosti za počinitelje zločina protiv djece kako je definirano u Rimskom statutu²³, mogle bi stoga biti korisna pravna osnova za različite aspekte kaznenog postupka.

²¹ Na primjer, predviđeno je da se djeci treba dopustiti da rade zajedno na rješavanju problema, razvijaju društvene kompetencije primjerene civilnom životu i definiraju svoje uloge i odgovornosti u svojoj zajednici; da treba identificirati i procijeniti kulturološki primjerene pristupe pomoći djeci s emocionalnim problemima i problemima u ponašanju. Također se navodi da ne treba pretpostaviti da su sva djeca povezana s oružanim snagama ili oružanom grupom traumatizirana, iako bi djeci koja su bila teško pogođena trebala biti dostupna podrška. Važno je da Pariška načela predviđaju da različita iskustva djevojčica i dječaka različite dobi i razine odgovornosti unutar oružanih snaga ili skupine treba uzeti u obzir.

²² UNGA, Rights of the Child: Resolution adopted by the General Assembly (2003) A/RES/57/190, 13

²³ UNGA, Rights of the Child: Resolution adopted by the General Assembly (2004) A/RES/58/157; UNGA, Rights of the Child: Resolution adopted by the General Assembly (2005) A/RES/59/261; UNGA, Rights of the Child: Resolution adopted by the General Assembly (2006) A/RES/60/231; UNGA, Rights of the Child: Resolution adopted by the General Assembly (2007) A/RES/61/146; UNGA, Rights of the Child: Resolution adopted by the General Assembly (2008) A/Res/62/141

4. DJECA KAO OPTUŽENICI

A) PROBLEMI U ODREĐIVANJU MINIMALNE DOBI U KOJOJ SE OSOBA MOŽE SMATRATI ODGOVORNOM

Restorativni i retributivni pristupi postkonfliktnoj pravdi u središtu su spora oko kažnjavanja optuženih za ratne zločine. Uvriježeno je uvjerenje da je kombiniranje ta dva pristupa najbolji način da se ne samo kazni i obeshrabri zločin, nego i da se društvu omogući oporavak od ratnih sukoba.²⁴ Brojne nevladine organizacije i UN-ova tijela protive se ideji procesuiranja djece za teška kršenja Ženevskih konvencija²⁵ i Dopunskog protokola I²⁶, kao i za ratne zločine u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima. Na djecu se prvenstveno gleda kao na nevine žrtve rata i prema njima se treba tako odnositi.²⁷ Tijela UN-a suglasna su da se "djecu povezanu s oružanim skupinama ne smije pritvarati ili procesuirati, već ih se *prvenstveno* treba tretirati kao žrtve zbog njihove dobi i prisilne prirode njihovog sudjelovanja".²⁸

U praksi, međunarodno humanitarno pravo i ugovori o međunarodnim ljudskim pravima dopuštaju kazneni progon maloljetnika za teške povrede međunarodnog prava i ratne zločine²⁹, ali također postavljaju ograničenja u slučaju kaznenog progona. Običajno pravo je po tome pitanju manje jasno.³⁰ Ryan zaključuje „[I]ako međunarodno pravo daje prednost rehabilitaciji i reintegraciji djece vojnika, ono izričito ne zabranjuje kazneni progon djece zbog kršenja pravila ratovanja“.³¹

„Države moraju istražiti ratne zločine koje su navodno počinili njihovi državljani ili oružane snage, ili su se dogodili na njihovom teritoriju [...]”³² Bez obzira na prirodu oružanog sukoba, moraju ispitati i druge ratne zločine za koje postoji njihova jurisdikcija, i, po potrebi,

²⁴ Vidi Wright, *infra* note 114, 315

²⁵ Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea, Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War and Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949

²⁶ Protocol Additional to the Geneva Conventions and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), Of 8 June 1977

²⁷ G. A. Sinha, „Child Soldiers as Super-Privileged Combatants“, 17 *International Journal of Human Rights*, 587 (2013)

²⁸ P. Manirakiza, „Les Enfants Face au Systeme International de Justice: A La Recherche d'un Modele de Justice Penale Internationale pour les Delinquants Mineurs.” 34 *Queen's LJ* 719., (2008) 722

²⁹ A.S. Park, „Constituting Omar Khadr: Cultural Racism, Childhood, and Citizenship.” 8 (1) *International Political Sociology*, 43-62 (2014), 49

³⁰ North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany v. Denmark; Federal Republic of Germany v. Netherlands), Judgment of 20 February 1969, 1969, ICJ Reports 1969, 44

³¹ D. Ryan, "International Law and Laws of War and International Criminal Law - Prosecution of Child Soldiers - United States v. Omar Ahmed Khadr, (Military Comm'n Referred Apr. 24, 2004)," 33 no. 1 *Suffolk Transnational Law Review*, 175-186 (2010), 177

³² Pravilo 158. Studije Međunarodnog odbora Crvenog križa o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu

procesuirati optužene.³³ Kao rezultat toga, može se utvrditi da države imaju odgovornost istražiti navodne ratne zločine i, ako je potrebno, procesuirati počinitelje, što bi moglo uključivati i djecu vojnike. U međunarodnom ugovornom pravu ne postoje posebne klauzule koje izuzimaju djecu od kaznenog progona za ratne zločine.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima³⁴, kao i Konvencija, ne zabranjuju kazneni progon djece. Zapravo, oni opisuju prava djece koja su suočena s kaznenim pravnim postupkom, što implicira da se djeca mogu smatrati zakonski odgovornima.³⁵ Međutim, niti jedan od međunarodnih instrumenata koji se odnose na kazneni progon djece ne navodi dob za kaznenu odgovornost.³⁶

Iako su neke vlade tražile uvrštavanje odredbe s ciljem utvrđivanja kaznene odgovornosti u dobi od 16 godina, u konačnici je odlučeno da se to pitanje prepusti nacionalnom zakonodavstvu tijekom pregovora o Dopunskom protokolu I i Dopunskom protokolu II.³⁷

Kada se Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (u daljnjem tekstu: MKSJ) suočio s argumentom da ne postoji kaznena odgovornost za ratni zločin koji je počinio netko mlađi od 18 godina, MKSJ je jasno odgovorio da "takvo pravilo ne postoji u konvencijskom ili međunarodnom običajnom pravu."³⁸

Odredbe Ženevske konvencije o djeci u vezi s oružanim sukobima štite samo one mlađe od 15 godina.³⁹ Isti princip može se naći u Dopunskom protokolu I - minimalna dob od 15 godina za zaštitu od pristupanja vojsci i sudjelovanja u neprijateljstvima.⁴⁰ To upućuje na zaključak da bi djeca starija od 15 godina mogla biti kazneno odgovorna za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava. Države su slobodne prilagoditi ova pravila kako one smatraju prikladnim

³³ M. N. Schmitt, "Investigating violations of international law in armed conflict." 2 (1) Harvard national security journal 31-84, (2011) 44-48

³⁴ 1966 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (International Covenant on Civil and Political Rights), 999 UNTS 171

³⁵ L. Grover, "Trial of the Child Soldier: Protecting the Rights of the Accused." 65 Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, 217-238, (2005), 219

³⁶ N. Grossman, "Rehabilitation or Revenge: Prosecuting Child Soldiers for Human Rights Violations", 38 GEORGETOWN J. INT'L L. 323 - 361, (2006), 339

³⁷ Official Records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts (Official Records of the Diplomatic Conference) vol. XV (1974- 1977) 66-70, paras 12, 21, 23, 25, 34

³⁸ Prosecutor v. Naser Orić, Judgement, Case No. IT-03-68-T, 30 June 2006, para. 400

³⁹ C. Pilloud, *et al.* Commentary on the Additional Protocols: of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. (1987), para. 3179

⁴⁰ Additional Protocol I, Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Additional Protocol I) 1977, 1125 UNTS 3. Art. 77, Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Additional Protocol II) 1977, 1125 UNTS 609, čl. 4(3)

unutar svojih pravnih sustava.⁴¹ Nadalje, priznanje mogućnosti kaznenog progona djece mlađe od 18 godina jasno je navedeno u članku 77. Dodatnog protokola I i članku 6. Dodatnog protokola II⁴² uz Ženevske konvencije. Važno ograničenje postavljeno u tim odredbama je da djeca mlađa od 18 godina ne mogu biti osuđena na smrt u slučaju da su proglašeni krivima.⁴³

S obzirom na ovu dobnu granicu, Konvencije utvrđuje nekoliko obveza, kao što je zabrana izricanja najstrožih kazni, na primjer smrtne kazne i doživotnog zatvora bez mogućnosti puštanja na slobodu, za sve mlađe od 18 godina. Fakultativnim protokolom o uključivanju djece u oružani sukob utvrđuje se minimalna dob od 18 godina za sudjelovanje u državnim oružanim snagama. Za nedržavne oružane skupine zabranjeni su svi načini regrutacije i uključivanja djece mlađe od 18 godina u oružane sukobe.⁴⁴ Prisilno novačenje djece je također zabranjeno.⁴⁵ U slučajevima dobrovoljnog sudjelovanja, Fakultativni protokol također određuje minimalne standarde zaštite za djecu mlađu od 18.⁴⁶ Drugim riječima, Fakultativni protokol o uključivanju djece u oružani sukob propisuje dobnu granicu od minimalno 18 godina za dobrovoljno priključivanje u oružane snage. Fakultativni protokol odražava rastući konsenzus na međunarodnoj razini da bi minimalna dob za novačenje u oružane snage i skupine, kao i za sudjelovanje u neprijateljstvima, trebala biti 18 godina.

Čini se da to odražava ideju da dijete mlađe od 18 godina "nema potreban mentalni, fizički ili moralni razvoj da donese racionalnu odluku u vezi sa svojim sudjelovanjem u sukobu", što zauzvrat znači da ne može biti odgovoran za kaznena djela počinjena tijekom sudjelovanja u ratnim sukobima.⁴⁷

Ni MKSJ, ni Međunarodni kazneni sud za Ruandu (u daljnjem tekstu: MKSR) nemaju statute koji određuju minimalnu dob za kazneni progon. Razlog tome mogao bi biti činjenica da je malo djece sudjelovalo u neprijateljstvima u bivšoj Jugoslaviji i da je umiješanost djece u sukob

⁴¹ Committee on the Rights of the Child, Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 44 of the Convention. Concluding Observations: Democratic Republic of Congo (UNCRC DRC), UN Doc. CRC/C/COD/CO/2, 10 February 2009, para. 34 također vidi Grossman, *supra* note 36, 341-342

⁴² Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), Of 8 June 1977

⁴³ C. Jenks, "Not Child's Play: Revisiting the Law of Child Soldiers" JURIST - ACADEMIC COMMENTARY (2010), 3

⁴⁴ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict, Res. 54/263, Doc. A/54/49 čl 4. (2000)

⁴⁵ id. čl. 2.

⁴⁶ id. čl.3.

⁴⁷ International Committee on the Red Cross (ICRC), The Paris Commitments to Protect Children from Unlawful Recruitment or Use by Armed Forces or Armed Groups (Paris Commitments), consolidated version (2007), para. 11, <http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/the-paris-commitments.pdf> (pristupljeno 25. Travnja 2022.)

u Ruandi bila manje poznata.⁴⁸ Nadalje, tužitelj MKSR-a odlučio je ne podizati optužnice protiv djece.⁴⁹ Propisi MKSJ-a primjenjuju se na "osobe odgovorne za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava" i mogli bi biti iskorišteni za osuđivanje djece.⁵⁰ Međutim, oni nisu iskorišteni u tu svrhu, a najmlađi optuženici MKSJ-a su Anto Furundžija⁵¹ i Dražen Erdemović⁵², koji su obojica u vrijeme počinjenja zločina imali 23 godine. Iako Statut Specijalnog suda za Sijeru Leone dopušta kazneni progon osoba starijih od 15 godina, uspostavljajući čak i posebno konstituirano vijeće za djecu, pred tim sudom nije suđeno osobama mlađim od 18 godina.⁵³

Međutim, budući da djeca mlađa od 15 godina ne mogu dati svoj pristanak za sudjelovanje u vojnim postrojbama, moglo bi se tvrditi da ih nacionalni kazneni sudovi ne bi trebali kazneno goniti, niti kažnjavati. Odabir drugih izvansudskih procesa u tim slučajevima mogao bi biti važan i koristan ne samo za djecu-počinitelje, već i za njihove obitelji i zajednice. Iako su ti postupci usmjereni u stvaranju okruženja pravde i pomirenja, u njihovom provođenju važno je pridržavati se međunarodnih standarda vezanih uz ljudska prava (primjerice pravo na pošteno suđenje) bez diskriminacije (tj. bez obzira na spol, rasu, vjeru ili etničku pripadnost).⁵⁴ Ukoliko se dopusti osobi koja potpada pod definiciju djeteta (prema Konvenciji) djelovanje bez (pravnih) posljedica, to bi moglo predstaviti značajan problem.⁵⁵ Djeca koja znaju da ne podliježu zakonskim kaznama mogla bi biti sklonija počinjenju zločina, a odrasli bi ih mogli „iskoristiti“ za počinjenje najtežih zločina kako bi izbjegli odgovornost. Dragičević-Prtenjača i Bezić navode da upravo zato neke europske zemlje u svom pravnom sustavu koriste doktrinu *doli incapax* prema kojoj su djeca presumptivno oslobođena kaznene odgovornosti.⁵⁶ Međutim, postoji mogućnost kaznene odgovornosti djece koja prema utvrđenoj zakonskoj odredbi ne bi trebala kazneno odgovarati. Sudovi tako mogu odlučiti provoditi kazneni postupak u posebno teškim slučajevima (npr. ubojstvo) koje su počinila djeca ispod propisanih godina u skladu sa zakonom, ukoliko se utvrdi da su bila svjesna okolnosti počinjenja. Primjerice, Europski sud za ljudska prava u presudi *T.i V. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* utvrdio je da dobna granica od 10

⁴⁸ Statute for the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY Statute) 1993, 32 ILM 1159 (1993)

⁴⁹ UN Children's Fund (UNICEF), Children and Truth Commissions (2010), 17

⁵⁰ Vidi Statut ICTY, *supra* note 48

⁵¹ Prosecutor v. Furundžija, Judgement, Case No. IT-95-17/1-T, T.Ch. I, 10 December 1998 para. 284

⁵² Prosecutor v. Erdemović, Sentencing Judgment, Case No. IT-96-22T, T.Ch. I., 29 November 1996., para 111

⁵³ Vidi Wright, *infra* note 114, 323

⁵⁴ UN, Guidance Note of the Secretary General, UN Approach to Justice for Children (2008), 3

⁵⁵ Vidi Children and justice, *supra* note 12, 44

⁵⁶ M. Dragičević Prtenjača, i R. Bezić, Perspektiva Uvođenja Doktrine Doli Incapax u Hrvatsko Maloljetničko Kazneno Pravo. *Macedonian Journal for Criminal Law & Criminology*, 25(1) (2018), 27-31

godina za kaznenu odgovornost nije povreda članka 3. EKLJP-a, ali da takvi postupci trebaju biti prilagođeni i razumljivi optuženicima, u ovom slučaju djeci.⁵⁷

B) SUDJELOVANJE DJECE POČINITELJA PRED MKS

Iako ne postoji pravilo u sustavu međunarodnog prava koje zabranjuje suđenje maloljetnicima za ratne zločine, diskrecijsko pravo nacionalnih zakonodavstava za takve postupke trebalo bi biti ograničeno. Progon bi trebao biti rezerviran samo za one koji su "najodgovorniji" ili su počinili "najteže zločine".⁵⁸ Države bi trebale odabrati postupke restorativne pravde⁵⁹ u slučajevima koji uključuju djecu optuženike. Ukoliko maloljetni počinitelji negiraju odgovornost za svoje postupke i stoga ne sudjeluju u procesu restorativne pravde, cjelokupni kazneni postupak pred kaznenim sudom može biti proveden. Imajući u vidu sve okolnosti svakog pojedinog slučaja, cilj nije samo kazniti ih i primorati ih na odsluženje kazne. Cilj bi također trebao biti educirati ih o zločinima koje su počinili i objasniti problem takvog ponašanja. Upravo takvi, alternativni načini kaznene odgovornosti, poželjniji su odabir u postkonfliktnoj situaciji, pogotovo za mlađe od 18 godina, gdje je fokus na obnovi mira i (ponovnoj) izgradnji zajednice. Zack-Williams zaključuje da „S obzirom na potrebu reintegracije bivše djece vojnika u njihove obitelji i zajednice, oprost je *sine qua non* za njihovo prihvaćanje u zajednicu“.⁶⁰

Formalni kaznenopravni postupci i procedure bi i dalje trebali biti primijenjeni u slučajevima najtežih zločina. Odnosno, kaznena odgovornost koja bi se utvrđivala u kaznenom postupku treba postojati za osobe iznad određene dobne granice, međutim ta granica još nije univerzalno određena. Dakle, to je jedan od preduvjeta za kažnjavanje "djece" za najteže zločine koje su počinili. Domaći sudovi ili međunarodni sudovi imaju prostor za tumačenje i samostalno određuju dob u kojoj smatraju da dijete ima potrebno razumijevanje da se smatra presumpтивно odgovornim za predmetni zločin. Nacionalni sudovi dodatno su potencirali problem određujući minimalnu dob za kaznenu odgovornost u rasponu od 7⁶¹ do 18 godina. Ako prihvatimo da se djeca mogu i trebaju kažnjavati za ratne zločine, onda treba uspostaviti univerzalnu dob kaznene

⁵⁷ id.

⁵⁸ Vidi Manirakiza, *supra* note 28, 757

⁵⁹ Sustav kaznenog pravosuđa koji se usredotočuje na rehabilitaciju počinitelja kroz pomirenje sa žrtvama i zajednicom u cjelini.

⁶⁰ T. B. Zack-Williams, "Child Soldiers in Sierra Leone and the Problems of Demobilisation, Rehabilitation and Reintegration into Society: Some Lessons for Social Workers in War-torn Societies" 25(2) *Social Work Education*, 119-128, (2006), 126

⁶¹ 'Juvenile Justice Information Portfolio - Committee On The Rights Of The Child - 3. State Party Reports: Jordan' (*Unicef-irc.org*) <https://www.unicef-irc.org/portfolios/documents/401_jordan.htm> pristupljeno 21. Svibnja 2022.

odgovornosti, jer su ratni zločini univerzalne prirode.⁶² Odluku o tome tko je dijete ne bismo trebali delegirati pojedinoj državi. Kao rezultat toga, kada je riječ o izvršavanju svojih dužnosti i odlučivanju o kaznenom progonu i krivnji, sudovi djeluju na neki način, u limbu.

Poseban slučaj može se dogoditi ako osoba nema mentalnu sposobnost da shvati posljedice svog ponašanja. Također, može doći do situacije da je osoba bila prisiljena počiniti kazneno djelo i nije imala drugu mogućnost.⁶³ Tim slučajevima uvijek treba pažljivo pristupiti, a ako se te situacije utvrde, dotična osoba ne bi trebala odgovarati.⁶⁴

Svi maloljetnici koji su izravno uključeni u međunarodni oružani sukob imaju pravo na sve mjere zaštite ratnih zarobljenika.⁶⁵ To bi uključivalo zaštitu da ratni zarobljenici ne mogu biti procesuirani zbog izravnog sudjelovanja u neprijateljstvima.⁶⁶ Međutim, zakonske zaštite za ratne zarobljenike ne vrijede u nemeđunarodnim sukobima ili domaćim neprijateljstvima.

Pojam „dobrovoljnog“ kada je riječ o dobrovoljnom priključivanju oružanim snagama je izrazito teško točno utvrditi. Čak i u slučajevima kada postoji „dobrovoljno“ izražena volja za priključenjem (kako u slučaju odraslih tako i u slučaju djece), stvarna pozadina i sloboda volje odlučivanja nisu uvijek takve kakvim se čine. U slučaju djece kada je riječ o „dobrovoljnom“ pridruživanju u oružane sukobe, često je riječ o pritisku zbog psiholoških, fizioloških ili socio-ekonomskih okolnosti; glad, osveta, otmice, nasilja i ubijanja počinjena prema članovima obitelji, itd.⁶⁷ Stoga, u slučaju djece optuženika, moguće pozivanje na „dobrovoljnost“ pridruživanja ne bi trebalo biti relevantno s pravnog aspekta. MKS treba raspoznati da šteta i traume koje dijete trpi će biti jednako teške od djetinjstva sve do odrasle dobi, bez obzira kako je započelo djetetovo sudjelovanje u oružanim sukobima.⁶⁸

⁶² N. Quéniwet, „Does and should international law prohibit the prosecution of children for war crimes?“ 28(2) *European Journal of International Law*, 433-455, (2017), 454

⁶³ Vidi Wright, *infra* note 114, 322

⁶⁴ Official Records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts (Official Records of the Diplomatic Conference) vol. XV, (1974– 1977), 466, para. 65

⁶⁵ International Committee of the Red Cross (ICRC), „Legal Protection of Children in Armed Conflict“, 28 February 2003

⁶⁶ 'Prisoners Of War And Detainees Protected Under International Humanitarian Law' (*INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS*, 2010) <<https://www.icrc.org/en/doc/war-and-law/protected-persons/prisoners-war/overview-detainees-protected-persons.htm>> pristupljeno 24. Svibnja 2022., također A.S. Debarre, "Rehabilitation & Reintegration of Juvenile War Criminals: A De Facto Ban on Their Criminal Prosecution." 44 *Denv. J. Int'l L. & Pol'y* (2015), 9

⁶⁷ C. Chamberlain Bolaños, „Children and the International Criminal Court: analysis Rome Statute through a children's rights perspective“ Leiden University (2014), 123

⁶⁸ The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, Report of Ms. Elisabeth Schauer following the 6 February 2009 "Instructions to the Court's expert on child soldiers and trauma", Case No. ICC-01/04-01/06, T.Ch. I., 25 February 2009, 15,25

Čini se da se države slažu da se s tom djecom treba postupati pretežno kao sa žrtvama jer su često nezakonito i nasilno regrutirana te snose malu ili nikakvu odgovornost za počinjenje teških zločina. Na globalnoj razini, rastuća je tendencija da se djeca gotovo u potpunosti promatraju kao žrtve oružanog sukoba,⁶⁹ a istodobno se smatraju nekompetentnima za razumijevanje vlastitih djela u kontekstu sukoba.⁷⁰ Njihova nezrelost, kako se tvrdi, sprječava djecu da razlikuju ispravno od pogrešnog⁷¹ ili da u potpunosti razumiju posljedice svojih postupaka⁷²; oni su figure u odrasloj igri rata⁷³.

Napredak vojne tehnologije olakšao je uključivanje djece u vojne postrojbe. Sve veća mogućnost pristupa oružju, po nižoj cijeni, također predstavlja veliki utjecaj na korištenje oružja među djecom. Upotrebom lakših materijala i sve većom automatizacijom oružja, dijete može lakše nositi oružje i naučiti kako rukovati oružjem u kratkom vremenskom periodu. Obvezno uključivanje u vojnu službu usko je povezano s procesom deinstitucionalizacije. Djeca su prisiljena mijenjati svoje okruženje i ranije usvojene vrijednosti, obično bez otpora jer nisu u potpunosti svjesna cijele situacije. Vojne postrojbe idu toliko daleko da djecu čak tjeraju da vrše djela nasilja nad članovima obitelji ili vršnjacima. Vojnici ih mogu uvjeriti da su oni njihova nova obitelj. U stvarnosti, vojnici su često jedine osobe koje poznaju i s kojima se druže. Stoga je za djecu normalno da se uspostavljaju bliske odnose sa svojim zapovjednicima.⁷⁴ Oružani sukobi često postaju sve opasniji, a iskorištavanje djece kao vojnika pretvara ih u hrabre borce nesvjesne posljedica. Prema Međunarodnom odboru Crvenog križa, novačenje djece nije samo zločin protiv njih samih, već povećava i broj zločina počinjenih nad civilima općenito, jer djeca koja sudjeluju u neprijateljstvima ne ugrožavaju samo svoje živote, već njihovo nezrelo, a impulzivno ponašanje ugrožava živote ostalih.⁷⁵ U tom slučaju, zajednica iz koje oni potječu i civilno stanovništvo postaju žrtve zločina. Borbeno ponašanje djece je dinamično i kaotično; veća je vjerojatnost da će pucati na sve što se kreće. Upravo zato jer su

⁶⁹ UN Secretary General, Report on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone (UNSG Report), UN Doc. S/2000/915 (2000) para. 7

⁷⁰ A. Schmidt, "Volunteer Child Soldiers as Reality: A Development Issue for Africa." *New school economic review* 2.1, 49-76 (2007), 60

⁷¹ C. Reis, "Trying the Future, Avenging the Past: The Implications of Prosecuting Children for Participation in Internal Armed Conflict" 28 *Columbia Human Rights Law Review* no. 3, 629-656 (1997) 644

⁷² A. Schmidt, "Volunteer Child Soldiers as Reality: a Development Issue for Africa." *New school economic review* 2.1, 49-76 (2007), 60

⁷³ Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDR Standards), 1 August 2006, module 5.30, 3

⁷⁴ D. Pratt "Sierra Leone: The Forgotten Crisis; Report to the Minister of Foreign Affairs, the Honourable Lloyd Axworthy" (1999)

⁷⁵ „Les enfants et La guerre“ International Committee Of The Red Cross, *International Review of the Red Cross: Volume 83, Number 842 June 2001*. <https://www.loc.gov/item/65002328_RC_Jun-2001> pristupljeno 23. Svibnja 2022.

njihova djelovanja nepredvidljiva, mogu predstavljati veći rizik za svakoga, uključujući civile i humanitarne djelatnike.

Djeca se pokoravaju svim naredbama koje su im dane, ma koliko bile okrutne. Ukoliko odrasli dođu u potencijalnu situaciju za pregovaranje, postoji šansa da će je iskoristiti. Međutim djeca vojnici to neće učiniti. Djeca općenito nemaju niti ideju niti sposobnost organizirati grupu otpora prema dobivenim naredbama. Uz toliko blisku povezanost sa zapovjednicima, ne razmišljaju o tome da ih napuste ili da im okrenu leđa. Zbog takve vrste poslušnosti, njima bi se moglo lakše upravljati i kontrolirati ih. U većini slučajeva ne zahtijevaju ni nikakav oblik plaćanja.⁷⁶

Dakle, bez obzira na to jesu li djeca regrutirana za aktivno sudjelovanje u oružanim sukobima ili u druge svrhe kao što su rad u domaćinstvu ili seksualno ropstvo, jednostavno regrutiranje djece, bilo nasilno bilo dobrovoljno, predstavlja ratni zločin.⁷⁷

Biti izložen, sudjelovati i svjedočiti užasnim događajima od ranog djetinjstva može negativno utjecati na životne stavove djece. Izolacija od obitelji i mjesta u kojima su odrasli tome dodaje još veću težinu. Ova višedimenzionalna stvarnost mora se uzeti u obzir tijekom cijelog pravnog postupka.⁷⁸ Sustav kaznenog pravosuđa i kazneni postupci mogli bi biti neprikladni za navodne mlade počinitelje jer mogu ugroziti djetetov oporavak od traume prisiljavajući ga da je ponovno proživljava, odgađajući povratak bilo kakvog privida normalnosti. Time se (re)integracija u obitelji i zajednice znatno otežava, jer bi mogli biti dodatno ocrnjeni.⁷⁹ Negativni učinci mogu se još više pojačati, pogotovo ako je suđenje javno.⁸⁰ Ako su procesuirani, ne mogu imati ista prava kao žrtve niti dobiti pomoć koju dobivaju žrtve, a koja im je potrebna. Budući da djeca doista sudjeluju u oružanim sukobima, međunarodna zajednica mora razmotriti trebaju li djeca vojnici biti odgovorna za svoje ponašanje ili ne.⁸¹

⁷⁶ M. Ramgoolie, "Prosecution of Sierra Leone's Child Soldiers: What Message is the UN Trying to Send?" *JOURNAL OF PUBLIC AND INTERNATIONAL AFFAIRS-PRINCETON*- 12 (2001) 145-162

⁷⁷ A. Smith, "Child recruitment and the special court for Sierra Leone." *J. Int'l Crim. Just.* 2 (2004), 1145-1148, također vidi Chamberlain Bolaños, *supra* note 67, 118

⁷⁸ 'Child Soldiers: Criminals Or Victims?' (Amnesty International, 2000)

<<https://www.amnesty.org/en/documents/ior50/002/2000/en/>> pristupljeno 7. Lipnja 2022., 10

⁷⁹ Vidi Ramgoolie, *supra* note 76

⁸⁰ Vidi Grossman, *supra* note 36, 351, također L. E. Nagle, "Child Soldiers and the Duty of Nations to Protect Children from Participation in Armed Conflict" 19 *Cardozo J. Int'l & Comp. L.* (2011), 41

⁸¹ A. D. Renteln, "The child soldier: the challenge of enforcing international standards." *Whittier L. Rev.* 21, (1999), 199

5. DJECA KAO ŽRTVE

Prema Temeljnim načelima UN-a⁸², žrtva je svatko tko pati od ozljeda na brojne načine, kao što su tjelesne ili duševne ozljede, emocionalna tjeskoba, ekonomski gubitak ili ozbiljno narušavanje temeljnih prava, bilo pojedinačno ili kolektivno, izravno ili neizravno.⁸³ Djeca mogu postati žrtve bilo kojeg od zločina koji potpada pod nadležnost MKS-a. Općenito govoreći, a prema pravilu 85. Pravila o postupku i dokazima, žrtve pred MKS-u mogu biti ili: a) fizičke osobe koje su pretrpjele štetu uslijed počinjenja bilo kojeg kaznenog djela u nadležnosti MKS-a; ili b) pravne osobe, koje su definirane kao organizacije ili subjekti koji su pretrpjeli izravnu imovinsku štetu.

U definicije genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina uključen je niz zločina koji se specifično odnose na djecu ili uslijed kojih su djeca posebno ranjiva, kao što su: genocid⁸⁴ – prisilno premještanje djece iz jedne skupine u drugu; mjere prevencije rađanja. Zločini protiv čovječnosti⁸⁵ – silovanje, seksualno ropstvo, prisilna prostitucija i prisilna sterilizacija primjeri su zločina seksualnog nasilja. Jedan od najčešćih zločina nad djecom je novačenje djece za sudjelovanje u oružanim sukobima.⁸⁶ Oružani sukob je najveći uzrok invaliditeta među djecom, prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji.⁸⁷

Šteta koju pretrpe fizičke osobe u ovom kontekstu ne mora biti izravna, postoji mogućnost neizravne štete. To je posebno važno za djecu. Na njih se može gledati kao na žrtve koje su pretrpjele neizravnu štetu jer je netko o kome su ovisili pretrpio izravnu. Na primjer, dijete odrasle žrtve kaznenog djela koje zbog kaznenog djela ima trajni invaliditet može pretrpjeti neizravnu štetu zbog invaliditeta svog roditelja. Djeca čiji su roditelji umrli uslijed zločina pod jurisdikcijom MKS-a također mogu sudjelovati u postupku za moralnu povredu koju su doživjeli uslijed smrti roditelja.⁸⁸

⁸² Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power Adopted by General Assembly resolution 40/34 of 29 November 1985, A. Victims of crime, para 1.

⁸³ The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Decision on victims' participation, Case No. ICC-01/04-01/06, T.Ch. I., 18 January 2008, paras 90-92

⁸⁴ PROSECUTING INTERNATIONAL CRIMES AGAINST CHILDREN: THE LEGAL FRAMEWORK, Bakker C., UNICEF Innocenti Research Centre 2010 <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2010_13.pdf> pristupljeno 24. Svibnja 2022., 3

⁸⁵ id., 5

⁸⁶ UN Secretary General, Report on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone (UNSG Report), UN Doc. S/2000/915 (2000) para. 7.

⁸⁷ United Nations, General Assembly, 66th session, Third Committee, item 65 of the agenda, statement by the ICRC, New York, 17 October 2011 <<https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/statement/united-nations-children-statement-2011-10-18.htm>> pristupljeno 23. Svibnja 2022

⁸⁸ *Representing Victims Before The International Criminal Court A Manual For Legal Represen* (5th edn, International Criminal court 2019), 44

Odbor za prava djeteta u Općem komentaru o nasilju nad djecom⁸⁹ utvrdio je da nasilje ima niz kratkoročnih i dugoročnih zdravstvenih, psihičkih i fizičkih posljedica, koje se javljaju u područjima gdje su djeca često žrtve ekstremnih činova nasilja. Sve strane oružanog rata, uključujući mirovne snage i humanitarne djelatnike, sve više izlažu djecu riziku od seksualnog zlostavljanja.⁹⁰ Tisuće djece umire od izravnih posljedica oružanog sukoba, ali mnogo više umire od posljedica bolesti povezanih pretrpljenim nasiljem, kao što su pothranjenost, zarazne i spolno prenosive bolesti i respiratorne infekcije, a koje su često uzrokovane raseljavanjem i nedostatkom osnovnih zdravstvenih i sanitarnih usluga. Nedostatak obrazovanja ne uzrokuje samo tjelesne probleme već i kognitivne probleme, jer rane, predtinejdžerske i tinejdžerske godine trebaju omogućiti razvoj djece. Nedostatak formalnog obrazovanja može onemogućiti djeci da postanu financijski neovisna. Problemi povezani s traumom mogu se pojaviti dok su sudjelovali u oružanim snagama, ali i mnogo godina kasnije. Nije neuobičajeno da se osjećaju odbačeno ili napušteno, imaju tjeskobu, probleme s privrženosti, poremećaje u prehrani, depresiju, čak i suicidalne misli. Kao što je već navedeno, mnogi budu drogirani⁹¹ kako bi izdržali sve napore i zapovijedi, a to može dovesti i do problema s ovisnošću. Oružani sukob ima jedinstven socioekonomski utjecaj na djecu, jer često dovodi do uništenja ili oštećenja društvenog i kulturnog života društva (npr. škole, bolnice).

Posljedice mogu biti čak i dugoročno vidljive. Ako jednoj ili više generacija nedostaje normalan razvoj, one nisu u mogućnosti prenijeti važne životne vještine i vrijednosti na sljedeće generacije što može dovesti do gubitka temeljnih ljudskih (i dječjih) prava. Djeca „druge generacije“ koja su rođena u ratom razorenim obiteljima često su stigmatizirana i odbačena. Čak štoviše, djeci je time često uskraćena obitelj, pa čak i nacionalnost. Nadalje, mnoge djevojčice koje su otete i silovane stvaraju veze s počiniteljima, pa čak i zasnivaju „obitelji“ s njima i djecom koja su rezultat silovanja. Upravo to je poseban problem, kao što Pariška načela naglašavaju različitost u problemima s kojima se djevojčice susreću za razliku od dječaka.

U ratnim zločinima, nije neuobičajeno da osobe budu preseljene s jednog mjesta na drugo bez mogućnosti povezivanja s obitelji. Mnogi budu i ubijeni bez da obitelji imaju dokaza o tome što se dogodilo. U takvim slučajevima, djeca gube roditelje, bake i djedove te sve ostale koji su vodili brigu o njima, a to sve može dovesti do psiholoških trauma. Uz to, mnoga djeca su

⁸⁹ Committee on the Rights of the Child, General comment No. 13 (2011), „The right of the child to freedom from all forms of violence“, 7

⁹⁰ UN Commission on Human Rights, Annual Report of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, Olara Otunnu, E/CN.4/2004/70 (28 January 2004), 7

⁹¹ Vidi Sierra Leone: Childhood – a casualty of conflict, *infra* note 119, 4

primorana preuzeti niz odgovornosti koje pripadaju odraslima, a vrlo mladi.⁹² Neka djeca, pogotovo ona koja su odvojena od odraslih koji su o njima brinuli, ranjivija su zbog toga što im nedostaje poslovne sposobnosti kako bi pokrenuli postupke dobivanja azila i druge slične zaštitne mjere.

SUDJELOVANJE ŽRTAVA

Važno je zapamtiti da, s obzirom na duljinu i složenost postupaka MKS-a, sudjelovanje djece treba promatrati kao proces, a ne kao samo jednokratnu pojavu. Iako su nadležnost MKS-a i optužbe podignute protiv optužene osobe ograničene pravilima postupanja, drugi aspekti postupka MKS-a (kao što su reparacije) mogli bi se smatrati složenijim procesom u kojem djeca žrtve i MKS rade zajedno kako bi odlučili koja vrsta odštete bi bila najprimjerenija u konkretnom slučaju. Ne radi se samo o tome da se djeci omogući pravo da sudjeluju kao žrtve u suđenjima MKS-a, već i o tome da njihovo sudjelovanje bude učinkovito i smisleno.

Djeci žrtvama mora se objasniti postupak prijave i metode sudjelovanja u postupku (kao i sam značaj sudjelovanja) te vrste naknade. Imaju pravo dobiti odgovor od MKS-a o tome je li njihov zahtjev za neki dio postupka prihvaćen ili odbijen. Djecu žrtve treba obavijestiti o značenju njihovog sudjelovanja u postupku. Također bi trebali biti svjesni mogućih ishoda postupka bez nerealnih očekivanja.⁹³ MKS ima odgovornost osigurati da sudjelovanje djece žrtava u postupcima MKS-a bude sigurno. Sudske odluke koje se odnose na najbolji interes djeteta trebale bi se donositi u suradnji s osobljem MKS-a i djetetom kojeg se to tiče, imajući u vidu posebne okolnosti slučaja.⁹⁴ Sudsko vijeće treba pažljivo kontrolirati način ispitivanja svjedoka ili žrtve. Važno je biti u stanju reagirati na moguće uznemiravanje ili zastrašivanje, obraćajući preciznu pozornost na žrtve kaznenih djela seksualnog nasilja.

Sudska praksa MKS-a o sposobnosti djece da sudjeluju bez roditeljske dozvole, samostalno ili preko odrasle osobe koja djeluje u njihovo ime vrlo je neujednačena. U skladu sa CRC-om i načelom najboljeg interesa djeteta, prednost treba dati fleksibilnoj normi koja u nekim slučajevima dopušta mladim žrtvama sudjelovanje u kaznenim procesima. Nadalje, treba izbjegavati generički pristup koji svu djecu tretira jednako ili koristi dob kao kriterij zrelosti. Takve odluke koje ne tretiraju svu djecu jednako u skladu su sa Konvencijom jer djetetova zrelost ovisi o godinama života, ali i o iskustvima, okruženju i razini potpore koju dobivaju.⁹⁵

⁹² G.V. Bueren, "The International Law on the Rights of the Child" (1995), 370, 371

⁹³ CRC Committee, General Comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard CRC/C/GC/12 (2009) CRC/C/GC/12, para 41

⁹⁴ id. para. 71

⁹⁵ Vidi CRC General Comment No. 12, *supra* note 93, para. 29

Posljedično, pristanak roditelja, iako je poželjan, čini se da nije potreban, a djeca bi mogla biti sposobna djelovati samostalno (odnosno bez odrasle osobe koja poduzima radnje u njegovo ili njezino ime).⁹⁶ U slučaju Lubanga, postavljeno je načelo da djeca, bez obzira na pristanak roditelja ili informiranost roditelja o poduzetim postupcima, mogu samostalno podnijeti zahtjev za sudjelovanjem u postupku pred MKS kao žrtve.⁹⁷ U slučajevima Katanga i Ngudjolo, Sudsko vijeće utvrdilo je kako dijete može samostalno podnijeti zahtjev.⁹⁸ Naravno, to ne znači da bilo koje dijete može djelovati potpuno samostalno bez kontrole sudskog vijeća. Svako dijete kojemu je dana takva mogućnost mora biti u potpunosti sposobno iskoristiti takvo pravo te imati dobre vještine donošenja odluka.

Važno je istaknuti da u postupku MKS-a žrtve nemaju mogućnost žalbe protiv odluke koja utječe na njihove interese.⁹⁹ Rimski statut predviđa samo mogućnost žalbe u vezi s odlukom koja se odnosi na odštetu.¹⁰⁰ Ipak, žrtvama je dopušteno sudjelovati u žalbenim postupcima, ali ne automatski. Ukoliko žele, mogu sudjelovati ako to zatraže.¹⁰¹

5. DJECA KAO SVJEDOCI

Djeca mogu sudjelovati s MKS-om kao svjedoci Ureda Tužiteljstva, Obrane, Pravnog zastupnika žrtava ili Vijeća (samih sudaca).¹⁰² Stoga svjedoci imaju pravo biti zaštićeni¹⁰³, ali su i ovlašteni za druge postupke i mjere zaštite predviđene u Pravila o postupku i dokazima.¹⁰⁴ Iako MKS nema pravo nikoga prisiliti na svjedočenje,¹⁰⁵ bilo dijete, bilo odraslu osobu, ostale okolnosti kao što su sigurnosne mjere ili financijska pomoć mogle bi imati pozitivan učinak da dijete svjedoči ili da podnese prijavu kao žrtva u postupku pred MKS.

Djeca koja se ispituju kao mogući svjedoci trebaju biti upoznata s pravnim postupkom, rizicima i ulogom koju će imati te zaštitnim mjerama koje su na raspolaganju. Također treba razgovarati

⁹⁶ Vidi Ruto i Sang, *supra* note 15, para. 33

⁹⁷ The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Order issuing public redacted annexes to the Decisions on the applications by victims to participate in the proceedings of 15 and 18 December 2008, Case No. ICC-01/04-01/06-1861-AnxA1, T.Ch. I., 8 May 2009, 59-60

⁹⁸ The Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui, Grounds for the Decision on the 345 Applications for Participation in the Proceedings Submitted by Victims, Case No. ICC-01/04-01/07, T. Ch. II., 23 September 2009, para 98.

⁹⁹ Članak 81. Rimskog Statuta

¹⁰⁰ Članak 82. Rimskog Statuta

¹⁰¹ Članak 68. Rimskog Statuta

¹⁰² 'Witnesses' (*International Criminal Court*) <<https://www.icc-cpi.int/about/witnesses>> pristupljeno 24. Svibnja 2022.

¹⁰³ Članak 68. Rimskog Statuta

¹⁰⁴ Na primjer, zaštitne i posebne mjere prema pravilima 87. i 88. Pravila o postupku i dokazima ili zaštita svjedoka seksualnog nasilja prema pravilima 70. i 71.

¹⁰⁵ Vidi Representing Victims, *supra* note 85, 430, 450, 514

o mogućim ishodima, kao i razjasniti im kako je njihovo sudjelovanje utjecalo na postupak. Djeci se informacije moraju dati na način koji im je dostupan i razumljiv, uzimajući u obzir njihovu dob i zrelost. Mora postojati priprema, što znači da se dijete mora informirati o svojim zakonskim pravima, uključujući pravo na pravnog savjetnika, na jeziku i na način koji dijete razumije. Djecu nikada ne treba prisiljavati da izražavaju svoje mišljenje. Kako bi se izbjegao bilo kakav pritisak na dijete da se uključi u postupak MKS-a, dobrovoljnost djece mora se utvrditi na način da zaista postoji informirani pristanak. Konačno, djeca moraju imati pristup postupcima za podnošenje pritužbi i traženju naknade kada je povrijeđeno njihovo pravo na saslušanje.

Djeci svjedocima treba biti dozvoljeno da iznesu svoje svjedočenje vlastitim riječima. Ispitivanje ili unakrsno ispitivanje djeteta svjedoka trebalo bi se odvijati u stilu razgovora koji potiče otvoreni dijalog.¹⁰⁶ U tom slučaju, intenzivno ispitivanje ne bi trebalo biti primijenjeno. Dječju perspektivu i razmišljanja treba uzeti u obzir tijekom postupka, čak i ako su još vrlo mladi. Sud bi se trebao suzdržati od brojnih razgovora s djecom svjedocima. Svjedočenje bi trebalo biti obavljeno bez dugih razmaka između svakog ročišta. Djelatnici suda trebaju biti upoznati s okolnostima slučaja, a izmjene djelatnika koji dolaze u kontakt s djetetom također bi trebale biti ograničene.¹⁰⁷ U stvarnosti, djeca svjedoci su bila podvrgnuta opsežnim i dugotrajnim (unakrsnim) ispitivanjima, te dodatno bili ispitivani više puta i to kroz dugi vremenski period na raspravama MKS-a.¹⁰⁸ Čin davanja iskaza ili ispitivanja od strane odvjetnika ili istražitelja može biti zastrašujući događaj za svakoga, pogotovo za dijete. Djecu se može navesti da se prisjete i psihološki preispitaju iskustva koja pokušala zaboraviti tijekom suđenja pred MKS-om. Postoji jasan i nedvosmislen rizik od ponovne traumatizacije ako se ne provedu postupci prilagođeni djeci.

6. ZAŠTITA DJECE SVJEDOKA I ŽRTAVA

Bitna klauzula koja se odnosi na sudjelovanje žrtve je članak 68. Rimskog statuta. "Tamo gdje su povrijeđeni osobni interesi žrtava, MKS će dopustiti da se njihova stajališta i zabrinutosti iznesu i razmotre u fazama postupka koje Sud ocijeni prikladnima". Nadalje, članak 68. kaže da će "MKS poduzeti odgovarajuće mjere za zaštitu sigurnosti, fizičkog i psihičkog blagostanja, dostojanstva i privatnosti žrtava i svjedoka, uzimajući u obzir sve relevantne čimbenike,

¹⁰⁶ Vidi CRC General Comment No. 12, *supra* note 93, para. 43

¹⁰⁷ ECOSOC Resolution 2005/20 Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, E/RES/2005/20, 22 July 2005, para. 30-31

¹⁰⁸ The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, Separate and Dissenting Opinion of Judge Odio Benito, Case No. ICC-01/04-01/06, T.Ch. I., 14 March 2012, para. 32

uključujući dob, spol zdravlje te prirodu zločina, posebno kada zločin uključuje seksualno ili rodno nasilje ili nasilje nad djecom." Ovi elementi, koji žrtvama omogućuje da izraze svoje stavove pred međunarodnim kaznenim sudovima, predstavljaju korak naprijed u međunarodnom kaznenom pravu.¹⁰⁹

Pravilo 87. Pravila o postupku i dokazima, koje propisuje da Vijeće prilikom odlučivanja o zaštitnim mjerama za svjedoke ili žrtve, mora tražiti odobrenje dotične osobe, treba tumačiti u skladu s člankom 12. Konvencije. Članak 12. Konvencije navodi da dijete ima pravo biti saslušano, bilo izravno ili neizravno, preko zastupnika. Ako dijete želi osobno prisustvovati raspravi, to bi trebalo biti poticajno i ohrabrujuće iskustvo u nešto više neformalnom obliku od regularnih rigidnih procedura uz jamstvo povjerljivosti. To je posebno važno u slučaju djece jer će tijela MKS-a morati odlučiti je li prihvatljivo da se dijete pojavi pred MKS-om osobno ili putem zastupnika od slučaja do slučaja. U obzir se mora uzeti djetetovo mišljenje u skladu s njegovim sposobnostima i stupnjem razvoja. Zrelost svakog djeteta treba procjenjivati individualno, pri tome izbjegavajući opća dobna ograničenja. Nužno je poticati sudjelovanje različitih skupina djece, ukoliko su postupci u skladu s prethodno navedenim pravilima. Ako dopustimo djeci da sudjeluju u postupcima pred MKS kao svjedoci i žrtve, izbjegli bi svjedočenja koja se temelje isključivo na percepciji događaja od strane odraslih.

U zemljama u kojima određena djeca mogu biti stavljena u nepovoljniji položaj (npr. djevojčice), MKS može biti obvezan koristiti primjerene metode kako bi osigurao da te skupine djece budu zastupljene, pod uvjetom postojanja takve mogućnosti u okviru djelokruga rada MKS-a da se pri tome time ne ugrožavaju drugi konkurentni ciljevi kaznenog postupka. Informacije na koje imaju pravo trebaju biti dostavljene tako da su uključena i marginalizirana djeca (tj. djevojčice, migranti itd.), imajući na umu da "djeca" nisu homogena skupina.¹¹⁰ Kako bi pristupio djeci, MKS mora formirati tehnike koje uzimaju u obzir kako djeca dobivaju ili primaju informacije, što obično (ali ne uvijek) dolazi od odraslih (npr. njihovih obitelji ili učitelja), ali i putem interneta, društvenih medija i njihovih vršnjaka.

Nadalje, MKS mora štiti fizičku i psihičku dobrobit djece žrtava i svjedoka u svim fazama njihove uključenosti u MKS.¹¹¹ Djeca mogu doživjeti negativne posljedice zločina drugačije nego odrasli zbog svog spola, dobi, kulturnih običaja, ekonomskog porijekla, a MKS mora te

¹⁰⁹ S. SáCouto / K. Cleary, „Victims' participation in the investigations of the International Criminal Court“ 17 *Transnat'l L. & Contemp. Probs.* (2008), 356-357

¹¹⁰ Vidi CRC General Comment No. 12, *supra* note 93, para. 134

¹¹¹ Članak 68 Rimskog Statuta, vidi također Chamberlain Bolaños, *supra* note 67, 6

specifične potrebe uzeti u obzir s posebnom pažnjom. Suci bi trebali uzeti u obzir jedinstvene okolnosti kada ocjenjuju djetetovu pouzdanost i vjerodostojnost. Kao rezultat toga, Pravila o postupku i dokazima uključuje odredbe o zaštitnim i sigurnosnim mjerama, savjetovanju i drugim oblicima pomoći za zaštitu sigurnosti svjedoka i žrtava tijekom istraga, suđenja, pa čak i nakon suđenja.

Pravila o postupku i dokazima savjetuje korištenje snimljenih svjedočenja i/ili videokonferencija, korištenje pseudonima, zabranu iznošenja informacija prikupljenih tijekom postupka te izmjena slike i/ili glasa. Djeca mogu imati koristi od video-linka jer mogu svjedočiti bez napuštanja mjesta stanovanja ili države i boraviti na sigurnom mjestu okružena poznatim osobama. Pravni zastupnik mogao bi tražiti poseban postupak u kojem bi se dijete ili skupina djece mogla obratiti sudovima putem video-veze davanjem izjave bez prisege, eliminirajući poteškoće odlaska u Haag i svjedočenja na sudu.

U predmetima Katanga i Ngudjolo, suci Raspravnog vijeća otputovali su u Demokratsku Republiku Kongo.¹¹² Tamo su obilazili su mjesta na kojima su se zločini navodno dogodili. Ovo je primjer dobre sudske prakse, budući da može biti korisno razumjeti kulturu i okolnosti koje okružuju događaje na suđenju.

Kad god je to moguće, sudski procesi u kojima djeca svjedoci svjedoče ili osobno sudjeluju bi trebali biti tajni. Djeca koja djeluju kao žrtve pred MKS-om moraju ostati anonimna kad god je to moguće, uzimajući u obzir prava optužene osobe. Ako se optuženiku mora otkriti ime djeteta, treba poduzeti mjere kako bi se izbjegao izravan kontakt pred Sudom ili susret između optuženoga i djeteta. Povreda prava na privatnost žrtve ili svjedoka može predstavljati prijetnju njihovoj sigurnosti. Iako je bilo predloženo da svjedočenje djece uvijek treba biti anonimno¹¹³, ovo stajalište može biti u sukobu s drugim pravima, kao što su prava optužene osobe prema članku 67. Rimskog statuta. Kao rezultat toga, identitet djece svjedoka bio je skriven od javnosti, ali su oni svjedočili na zatvorenim ili povjerljivim suđenjima s optuženim. Međutim, u sudnici su postojale barijere koje su optuženoga skrivale od osobe koja je svjedočila. U isto vrijeme, optuženi je mogao promatrati svjedoka putem digitalne tehnologije. Važna zadaća

¹¹² 'ICC Judges In Case Against Katanga And Ngudjolo Chui Visit Ituri' (*International Criminal Court*, 2022) <<https://www.icc-cpi.int/news/icc-judges-case-against-katanga-and-ngudjolo-chui-visit-ituri>> pristupljeno 24. Svibnja 2022.

¹¹³ C. Aptel & V. Ladisch, *International Center for Transitional Justice, Through a New Lens: A Child-Sensitive Approach to Transitional Justice* (2011), 21

MKS-a u ovom slučaju je postizanje ravnoteže između zaštite prava i interesa djeteta i prava optuženih, osiguravajući pravično suđenje.¹¹⁴

Jedinica za žrtve i svjedoke trebala bi žrtvama i svjedocima ponuditi prikladne zaštitne i sigurnosne mjere, u skladu s pravilom 17. Pravila o postupku i dokazima. Takve mjere trebale bi uključivati kratkoročne (prije i tijekom postupka) i dugoročne (čak i nakon postupka) strategije zaštite njihove sigurnosti. Osim toga, trebalo bi ih podržati u primanju medicinske i psihološke pomoći. Opseg zaštite MKS-a uzima u obzir članove obitelji sudionika, treće osobe navedene u njihovom svjedočenju, prevoditelje i druge koji bi mogli biti dovedeni u opasnost.

Cilj Jedinice za žrtve i svjedoke je zaštititi mir, samopoštovanje i privatnost onih koji se pojave pred MKS-om. Ova pomoć počinje kada je osoba zakazala putovanje u MKS i nastavlja se bez prestanka, sve dok se osoba ne vrati kući ili dok joj dodatna pomoć više nije potrebna. Suci MKS-a imaju mogućnost odlučiti mogu li daljnje posebne mjere pomoći djeci i spriječiti njihovu ponovnu viktimizaciju što znači da bi suci trebali imati iskustva i biti dodatno educirani u postupanju s djecom svjedocima i mogućim vrstama nasilja nad djecom.

Prema Protokolu¹¹⁵ Jedinice za žrtve i svjedoke, nakon što ranjivi svjedok (uključujući i djecu) stigne na mjesto svjedočenja, nakon njegova pristanka vrši se naknadni pregled od strane psihologa Jedinice. Nakon toga, psiholog razgovara sa svjedokom o svim potrebnim posebnim postupcima.¹¹⁶ Korištenje posebnih mjera zaštite omogućava pouzdanost i vjerodostojnost iskaza djece svjedoka. Ako bilo koja od stranaka ili njihovih zakonskih zastupnika ili bilo koji svjedok zahtijeva posebne mjere, Vijeće može odlučiti je li to prikladno i potrebno.¹¹⁷

Osim toga, MKS pruža program zaštite svjedoka koji omogućava relokaciju svjedoka kada postoji visok rizik. Međutim, preseljenje bi trebalo biti posljednja opcija, pogotovo kada je riječ o djetetu. Preseljenje često uključuje članove obitelji, ali osobe koje su jednom bile preseljene ne mogu se vratiti u mjesto iz kojeg su iseljeni. Dvadeset svjedoka optužbe, uključujući djecu, primljeno je u Program zaštite MKS-a u slučaju Lubanga.¹¹⁸

¹¹⁴ Članak 68 Rimskog Statuta, također T. Wright, „When children commit atrocities in war“ 22(3) Global Change, Peace & Security, 315-326 (2010), 315

¹¹⁵ Unified Protocol on the practices used to prepare and familiarise witnesses for giving testimony, ICC-01/09-01/11-259-Anx 12-08-2011 1/28 RH PT, para. 43-44

¹¹⁶ The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang, Protocol on the practices to be used to familiarise witnesses for giving testimony applicable in the case, (ICC-01/09-01/11-704-Anx), 24 April 2013, paras 46-47

¹¹⁷ Pravilo 88. Pravila o postupku i dokazima

¹¹⁸ J. Easterday "Witness protection: Successes and Challenges in the Lubanga Trial." The Lubanga Trial at the International Criminal Court, (2009), 14

Ključno je poduzeti mjere prilagođene djeci, jer u protivnom njihova svjedočenja mogu postati nepouzdana, pa čak i biti odbačena od strane Suda. Besmisleno je da djeca uzalud prolaze kroz sudski proces pred MKS-om samo zato što njihova dob, rast i zrelost nisu uzeti u obzir.

7. SIERRA LEONE

Tijekom 11-godišnjeg brutalnog oružanog sukoba u Sijera Leoneu, koji je završio 2002., Specijalni sud za Sierra Leone donio je presude protiv članova Revolucionarnog vijeća pobunjenih oružanih snaga (u daljnjem tekstu: AFRC). Alex Tamba Brima, Brima Bazzy Kamara i Santigie Borbor Kanu proglašeni su krivima za ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i druga značajna kršenja međunarodnog humanitarnog prava, uključujući novačenje djece vojnika. Tijekom sukoba u Sijera Leoneu, djeca su regrutirana i iskorištena od strane svih strana, uključujući Revolucionarnu ujedinjenu frontu (RUF), AFRC i provladine snage civilne obrane (CDF). Iako su djeca vojnici bila pripadnici vojnih postrojbi od davnina, situacija u Sijera Leoneu dosad nije viđena. Djeca su bili sudionici vojnih snaga s obje strane sukoba. Teško je utvrditi precizne brojeve ali broj djece kreće se od pet do deset tisuća.¹¹⁹ Neka djeca u dobi od 11 godina promaknuta su u brigadire.¹²⁰ Djeca su oteta i korištena za zastrašivanje civilnog stanovništva u Sijera Leoneu, uključujući amputiranje udova stanovnicima.¹²¹

Značaj Žalbenog vijeća Posebnog suda za Sijeru Leone je u prepoznavanju zabrane novačenja ili korištenja djece u vojne svrhe, mlađe od 15 godina kao međunarodnog običajnog prava prije 1996.¹²²

Statut Specijalnog suda Sijera Leonea propisuje minimalnu dob za odgovornost, čime postaje jedini međunarodni ili hibridni sud koji je utvrdio minimalnu dob kaznene odgovornosti.¹²³ Minimalna dob je 15 godina, ali ako se vodi kazneni postupak protiv osoba koje su imale između 15 i 18 godina u vrijeme počinjenja kaznenog djela, potrebno je posebno voditi postupak.¹²⁴ Osim toga, u članku 1. Sud bi trebao kazneno goniti samo one koji “snose najveću odgovornost za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava i prava Sijera Leonea”. To se

¹¹⁹ SIERRA LEONE Childhood - A Casualty Of Conflict (Amnesty International 2000)

<<https://www.amnesty.org/en/documents/afr51/069/2000/en/>> accessed 24. Svibnja 2022., 2

¹²⁰ I. Cohn, “The Protection of Children and the Quest for Truth and Justice in Sierra Leone.” 55 (1) *Journal of International Affairs*, 1–34, (2001), 8

¹²¹ ‘Human Rights Abuses Committed By Members Of The AFRC/RUF’ (*A War of Terror against Civilians*)

<<https://www.hrw.org/legacy/reports98/sierra/old/Sier988-03.htm>> pristupljeno 30. Svibnja 2022.

¹²² Human Rights Watch, Sierra Leone: Landmark Convictions for Use of Child Soldiers

<<https://www.hrw.org/news/2007/06/20/sierra-leone-landmark-convictions-use-child-soldiers>> pristupljeno 26. Travnja 2022.

¹²³ Vidi Wright, *supra* note 114, 319

¹²⁴ Članak 7. Statuta Specijalnog Suda za Sijeru Leone

odnosi na one koji su optuženi zbog „težine, ozbiljnosti ili golemih razmjera zločina(a)“ koje su počinili.¹²⁵

Glavni tajnik pojašnjava da riječ "najodgovorniji" ne mora isključivati djecu u dobi od 15 do 18 godina, navodeći da ih težina kaznenih djela koja su možda počinili kvalificira za sudsku nadležnost.¹²⁶ Dvojbeno je da bi dijete vojnik spadalo u kategoriju pojedinaca koji snose 'najveću odgovornost',¹²⁷ što podržava i tužitelj Suda koji je dao izjavu da neće procesuirati djecu.¹²⁸

Međunarodna liga za ljudska prava podržala je kazneni progon maloljetnika u Sjevernoj Leoneu, pod uvjetom da se tijekom kaznenog postupka primjenjuju međunarodni standardi.¹²⁹ Amnesty International je također podijelio svoje stajalište o ovoj temi; „u slučajevima kada je osoba mlađa od 18 godina djelovala potpuno dobrovoljno i kontrolirala je svoje postupke u odgovarajućem okruženju, a imajući na umu dob i druge olakšavajuće čimbenike. Kada se pojedinac može smatrati odgovornim za svoje djela, propust da se privede pravdi produžiti će nekažnjivost i dovesti do uskraćivanja pravde žrtvama“.¹³⁰

8. LUBANGA

Dana 10. srpnja 2012. MKS osudio je bivšeg vođu kongoanske milicije Thomasa Lubangu Dyila zbog ratnih zločina novačenja djece mlađe od 15 godina i korištenja za aktivno sudjelovanje u sukobima.¹³¹

Prema članku 8. Rimskog statuta, novačenje osoba mlađih od 15 godina smatra se ratnim zločinom. Konkretno, kriminalizira se svaki upis ili novačenje, formalni ili neformalni, bez obzira na način na koji se obavlja. Što se tiče razlika između upisa i novačenja, Raspravno vijeće se složilo sa zaključkom Predraspravnog vijeća¹³² da upisivanje uključuje prihvaćanje i

¹²⁵ Report Of The Secretary-General On The Establishment Of A Special Court For Sierra Leone United Nations, Security Council, S/2000/915 2000, para 30.

¹²⁶ id., para 31.

¹²⁷ D. M. Amann, "Calling Children to Account: The Proposal for a Juvenile Chamber in the Special Court for Sierra Leone." *Pepperdine Law Review* 29 (2001), 173

¹²⁸ D. M. Crane, "Prosecuting Children in Times of Conflict: the West African Experience." 15(3) *Human Rights Brief*, (2008), 15

¹²⁹ id. 16

¹³⁰ Amnesty International; "Sierra Leone: Recommendations on the draft Statute of the Special Court" AFR 51/083/2000 (2000) 16, vidi također Wright, *supra* note 114, 315

¹³¹ The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, Case No. ICC - 01/04-01/06, T.Ch. I., 14 March 2012, para. 917

¹³² The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Decision on the Confirmation of Charges, Case No. ICC01/04-01/06 P.T.Ch. I., 29 January 2007, 85

upis onih koji se dobrovoljno prijavljuju u vojsku, dok novačenje ukazuje na neku vrstu prisile.¹³³

Unatoč činjenici da se Lubangin odvjetnik nije osvrnuo na pitanje osporavanja dobrovoljnog pristanka kao na moguću obranu, Sudsko vijeće je o tome raspravljalo i zaključilo da djeca mlađa od 15 godina ne mogu dati stvarni i informirani pristanak priključivanju vojnim snagama.¹³⁴

Kao rezultat toga, suci su se referirali na svjedočenje vještaka koji je tvrdio da djeca nemaju dovoljno znanja i razumijevanja kratkoročnih i dugoročnih implikacija svojih djela, te im stoga nedostaje kompetencija da uvide što je u njihovom najboljem interesu u tom slučaju.¹³⁵

Suci su konačno odlučili da Rimski statut zabranjuje svaki oblik regrutiranja u vojne snage maloljetnika mlađih od 15 godina. Razlog za tu odluku je da njihova dob i razina zrelosti uzrokuju nedostatak intelektualne sposobnosti za davanje stvarnog pristanka.¹³⁶ Potrebno je samo utvrditi da su djeca regrutirana u bilo koju vojnu skupinu ili organizaciju. Pojam „oružane snage“ treba shvatiti kao ne samo redovite oružane snage neke zemlje, već i bilo koju vrstu organizirane skupine ljudi koja rukuje oružjem pod odgovornim zapovjedništvom i sposobna je za izvođenje vojnih operacija.¹³⁷ Kao rezultat toga, pojam "oružane snage" može se odnositi i na razne paravojne organizacije.

Sudsko vijeće MKS-a svrstava neke neborbene radnje pod opseg članka 8. Rimskog statuta. Neborbene radnje kao što su špijuniranje, prikupljanje informacija, sabotaza i korištenje maloljetnika kao glasnika, tjelohranitelja za zapovjednike ili čuvara vojne opreme spadaju u ovu kategoriju.¹³⁸ Specijalni sud za Sijera Leone utvrdio je da djeca koja čuvaju rudnike se smatraju onima koji sudjeluju u „neborbenim“ radnjama, u presudi u vezi s bivšim liberijskim predsjednikom Charlesom Taylorom.¹³⁹ *Actus reus* se ne bi trebao primjenjivati samo ako su

¹³³ Vidi Lubanga Dyilo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, *supra* note 127, para. 608

¹³⁴ *id.* para 617

¹³⁵ E. Schauer/T. Elbert, "The psychological impact of child soldiering." *Trauma rehabilitation after war and conflict*. Springer, New York, 311-360, (2010), 311

¹³⁶ The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, Case No. ICC-01/04-01/06, T.Ch. I., 14 March 2012, para. 618

¹³⁷ K. Ipsen, "Combatants and Non Combatants" in D. Fleck, 2nd ed, *The Handbook of International Humanitarian Law*, Oxford University Press (2009), 83-84

¹³⁸ Vidi Lubanga Dyilo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, *supra* note 127, para. 261-263

¹³⁹ Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor, Judgement, Case No. SCSL-03-1-T, T.Ch. II., 18 May 2012, para. 1459 i K. Lanegran, "The importance of trying Charles Taylor" 6(2) *Journal of Human Rights*, 165-179 (2007) 165

aktivnosti bile potpuno nepovezane s oružanim sukobima.¹⁴⁰ Odluka je postavila visok prag za zaštitu djece koja imaju "neizravnu" ulogu. Neizravna uloga znači da ne sudjeluju u oružanim sukobima koristeći oružje, ali imaju različite zadatke poput obavljanja kućanskih poslova ili opće aktivnosti podrške rada vojnih organizacija.¹⁴¹ U takvim slučajevima postavlja se pitanje je li dijete bilo izloženo "stvarnoj opasnosti kao potencijalna meta". U tom smislu, suci su utvrdili da bi dijete moglo biti aktivno uključeno u neprijateljstva čak i ako nije bilo prisutno u vrijeme sukoba i zbog "djetetove uzdržavanja i zbog količine posljedičnog rizika". Biti u tako bliskoj povezanosti s oružanim snagama ih ipak dovodi u opasnost.

Pitanje dobi za novačenu djecu razumljivo je značajni problem kada je riječ o procesuiranju novačenja ili iskorištavanja djece vojnika. Jedna od tehnika za određivanje nečije dobi bilo je proučavanje kostiju lijevog zapešća.¹⁴² Svjedoci su često tvrdili da su dotična djeca bila očito mlađa od 15 godina u usporedbi s drugim vojnicima, opisujući njihove karakteristike kao što su fizički izgled, cjelokupno ponašanje ili opisujući njihovu zrelost.¹⁴³ Ova metoda korištena je jer može utvrditi dob muškaraca ispod 20 godina, odnosno 17 godina za žene. Međutim, loša prehrana, tjelesna aktivnost, toksini ili bolesti mogu dovesti do pogrešnog rezultata. Neka djeca su navodno bila manja od svog oružja i jedva su mogla baratati oružjem AK-47 koje su im dali.¹⁴⁴ Jedan svjedok posvjedočio je da bi neki od dječaka plakali za svojim majkama kada su bili gladni i da bi se igrali dječje igre tijekom dana dok su imali oružje pored sebe.¹⁴⁵

Optuženik je morao ili je trebao znati da je osoba koja je novačena u oružane snage bila mlađa od 15 godina prema „mentalnom elementu“ članka 30. Rimskog statuta.¹⁴⁶ Postoji značajna razlika u članovima vojnih postrojbi u Sjevernoj Africi i Patriotskih snaga za oslobođenje Kongo (FPLC). Točnije, Sjeverna Afrika je imala cijele vojne jedinice koje su bile u potpunosti sastavljene od maloljetnika (nazivali su se „Small Boys Unit“¹⁴⁷). FPLC vojnici su ipak bili primarno odrasle osobe.

¹⁴⁰ Vidi Lubanga Dyilo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, *supra* note 127, para. 262 i P.V. Sainz-Pardo, „Is child recruitment as a war crime part of customary international law?“ 12(4) The International Journal of Human Rights, 555-612 (2008), 574

¹⁴¹ W. Qianqian, „The Crime of Child Recruitment Under International Law“ (2012), 171

¹⁴² Vidi Lubanga Dyilo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, *supra* note 127, para. 176

¹⁴³ *id.* para. 641

¹⁴⁴ *id.* para. 176

¹⁴⁵ The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Procedural matters – Hearing – Transcript, Case No. ICC-01/04-01/06-T-154-Red3-ENG CT WT, T.Ch. I., 25 March 2009, 41

¹⁴⁶ Vidi Qianqian, *supra* note 141, 187, 199

¹⁴⁷ 'Global Crime Report | INVESTIGATION | The Child Soldiers Of Sierra Leone Part 1 | BBC World Service' (*Bbc.co.uk*)

<https://www.bbc.co.uk/worldservice/programmes/global_crime_report/investigation/soldiers1.shtml> pristupljeno 24. Svibnja 2022.

MKS je utvrdio da je zločin novačenja djece vojnika počinjen čim se dijete pridruži naoružanoj skupini — "sa ili bez prisile" — nadovezujući se na prijašnje presude, kao što je ona Specijalnog suda za Sijeru Leone. Zbog same prirode oružanih sukoba i prisilnih okolnosti, granica zabrane novačenja djece je postavljena izrazito visoko, čak i kada se čini da obitelji ili sama djeca podržavaju djetetovo sudjelovanje.

9. ZAKLJUČAK

MKS je specifičan sud s jedinstvenom jurisdikcijom nad zločinima genocida, zločinima protiv čovječnosti, ratnim zločinima i agresije. Također, specifične metode sudjelovanja žrtava i svjedoka dio su aktivnosti MKS-a. Uz ovu sveobuhvatnu ulogu u međunarodnom kaznenom pravosuđu, zaštita dječje dobrobiti prilikom sudjelovanja u postupcima pred MKS dolazi u pitanje. Bolje razumijevanje kako problemi povezani s oružanim sukobom utječu na djecu mogli bi dovesti do bolje suradnje između djece i MKS-a. Temeljem dosadašnje prakse, upitno je može li MKS na odgovarajući način zaštititi sigurnost, fizičku i psihičku dobrobit, dostojanstvo i privatnost djece u interakciji s MKS-om. Također postavlja se pitanje trebaju li djeca uopće svjedočiti (bilo kao žrtve ili svjedoci) u suđenjima MKS-a i je li trenutni sustav sudjelovanja žrtava prikladan za djecu žrtve koje bi možda željele iznijeti svoje "gledište i zabrinutost" sucima MKS-a. Drugo važno pitanje je procesuiranje maloljetnika za ratne zločine pred MKS-om. Progon djece za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine predstavlja ozbiljan moralni problem, iako mnogi smatraju da unatoč svemu djeca i dalje trebaju odgovarati za zločine koje su počinila. Ali imajući u vidu sve okolnosti i da ponekad nemaju izbora ili da su bili prisiljeni sudjelovati u svim tim zločinima, ostaje samo jedno pitanje: Je li doista potreban kazneni progon djece? Ako je odgovor potvrđan, koju dob treba odrediti kao minimalnu dob za kaznenu odgovornost?

LITERATURA

1. A. D. Renteln, "The child soldier: the challenge of enforcing international standards." *Whittier L. Rev.* 21 (1999)
2. A. Schmidt, "Volunteer Child Soldiers as Reality: a Development Issue for Africa." *New school economic review* 2.1, 49-76 (2007)
3. A. Smith, "Child recruitment and the special court for Sierra Leone." *J. Int'l Crim. Just.* 2 (2004)
4. A.S. Debarre, "Rehabilitation & Reintegration of Juvenile War Criminals: A De Facto Ban on Their Criminal Prosecution." 44 *Denv. J. Int'l L. & Pol'y* (2015)
5. A.S. Park, "Constituting Omar Khadr: Cultural Racism, Childhood, and Citizenship." 8 (1) *International Political Sociology*, 43-62 (2014)
6. Additional Protocol I, Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts 1977, 1125 *UNTS* 3
7. Additional Protocol II, Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts, 8 June 1977, 1125 *UNTS* 609
8. Amnesty International; "Sierra Leone: Recommendations on the draft Statute of the Special Court" AFR 51/083/2000 (2000)
9. C. Aptel & V. Ladisch "Through a New Lens: A Child-Sensitive Approach to Transitional Justice" International Center for Transitional Justice, (2011)
10. C. Chamberlain Bolaños, „Children and the International Criminal Court: analysis of the Rome Statute through a children's rights perspective“ Leiden University (2014)
11. C. Jenks, "Not Child's Play: Revisiting the Law of Child Soldiers" *Jurist - Academic Commentary* (2010)
12. C. Pilloud, *et al.* *Commentary on the Additional Protocols: of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949* (1987)
13. C. Reis, "Trying the Future, Avenging the Past: The Implications of Prosecuting Children for Participation in Internal Armed Conflict" 28 *Columbia Human Rights Law Review* no. 3, 629-656 (1997)

14. 'Child Soldiers | Children of Conflict | BBC World Service' (*Bbc.co.uk*)
<<https://www.bbc.co.uk/worldservice/people/features/childrensrights/childrenofconflict/soldier.shtml>> pristupljeno 22. travnja 2022.
15. 'Child Soldiers: Criminals Or Victims?' (*Amnesty International*, 2000)
<<https://www.amnesty.org/en/documents/ior50/002/2000/en/>> pristupljeno 7. lipnja 2022.
16. *Children And Justice During And In The Aftermath Of Armed Conflict* (Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict 2011) <https://childrenandarmedconflict.un.org/publications/WorkingPaper-3_Children-and-Justice.pdf> pristupljeno 7. lipnja 2022.
17. Committee on the Rights of the Child, Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 44 of the Convention. Concluding Observations: Democratic Republic of Congo (UNCRC DRC), UN Doc. CRC/C/COD/CO/2, 10 February 2009
18. Committee on the Rights of the Child, General comment No. 13 (2011): „The right of the child to freedom from all forms of violence“
19. CRC Committee, General Comment No. 12 (2009): “The right of the child to be heard” CRC/C/GC/12 (2009) CRC/C/GC/12
20. D. M. Amann, "Calling Children to Account: The Proposal for a Juvenile Chamber in the Special Court for Sierra Leone." *Pepperdine Law Review* 29 (2001)
21. D. M. Crane, "Prosecuting Children in Times of Conflict: the West African Experience" 15(3) *Human Rights Brief*, (2008)
22. D. Pratt “Sierra Leone: The Forgotten Crisis; Report to the Minister of Foreign Affairs, the Honourable Lloyd Axworthy” (1999)
23. D. Ryan, "International Law and Laws of War and International Criminal Law - Prosecution of Child Soldiers - United States v. Omar Ahmed Khadr, (Military Comm'n Referred Apr. 24, 2004)," 33 no. 1 *Suffolk Transnational Law Review*, 175-186 (2010)
24. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power Adopted by General Assembly resolution 40/34 of 29 November 1985, A. Victims of crime
25. M. Dragičević Prtenjača, i R. Bezić, Perspektiva Uvođenja Doktrine Doli Incapax u Hrvatsko Maloljetničko Kazneno Pravo. *Macedonian Journal for Criminal Law & Criminology*, 25(1) (2018)

26. E. Schauer/T. Elbert, "The psychological impact of child soldiering." *Trauma rehabilitation after war and conflict*. Springer, New York (2010) 311-360
27. ECOSOC Resolution 2005/20 Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, E/RES/2005/20, 22 July 2005
28. G. A. Sinha, „Child Soldiers as Super-Privileged Combatants“, 17 *International Journal of Human Rights* (2013)
29. G.V. Bueren, “The International Law on the Rights of the Child” (1995)
30. Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field of 12 August 1949
31. Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea of 12 August 1949
32. Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949
33. Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War
34. 'Global Crime Report | INVESTIGATION | The Child Soldiers Of Sierra Leone Part 1 | BBC World Service' (Bbc.co.uk)
<https://www.bbc.co.uk/worldservice/programmes/global_crime_report/investigation/soldiers1.shtml> pristupljeno 24. svibnja 2022.
35. 'Human Rights Abuses Committed By Members Of The AFRC/RUF' (*A War of Terror against Civilians*) <<https://www.hrw.org/legacy/reports98/sierra/old/Sier988-03.htm>> pristupljeno 30. svibnja 2022.
36. Human Rights Watch, Sierra Leone: Landmark Convictions for Use of Child Soldiers <<https://www.hrw.org/news/2007/06/20/sierra-leone-landmark-convictions-use-child-soldiers>> pristupljeno 26. travnja 2022.
37. I. Cohn, “The Protection of Children and the Quest for Truth and Justice in Sierra Leone.” 55 (1) *Journal of International Affairs*, 1–34 (2001)
38. 'ICC Judges In Case Against Katanga And Ngudjolo Chui Visit Ituri' (*International Criminal Court*, 2022) <<https://www.icc-cpi.int/news/icc-judges-case-against-katanga-and-ngudjolo-chui-visit-ituri>> pristupljeno 24. svibnja 2022.
39. ICRC’s study on customary international humanitarian law (IHL)
40. Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDR Standards), 1 August 2006, module 5.30
41. International Committee of the Red Cross (ICRC), „Legal Protection of Children in Armed Conflict“, 28 February 2003

42. International Committee on the Red Cross (ICRC), The Paris Commitments to Protect Children from Unlawful Recruitment or Use by Armed Forces or Armed Groups (Paris Commitments), consolidated version (2007), <http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/the-paris-commitments.pdf> (last visited 25 April 2022)
43. International Covenant on Civil and Political Rights, 1966, 999 *UNTS* 171
44. International Criminal Court, *Rules of Procedure and Evidence*, ICC-ASP/1/3, R. 48 (2013)
45. J. Easterday "Witness protection: Successes and Challenges in the Lubanga Trial." *The Lubanga Trial at the International Criminal Court* (2009)
46. 'Justice for Children | Coalition for The International Criminal Court' (*Coalitionfortheicc.org*) <<https://coalitionfortheicc.org/justice-children-0>> pristupljeno 22. travnja 2022.
47. 'Juvenile Justice Information Portfolio - Committee On The Rights Of The Child - 3. State Party Reports: Jordan' (*Unicef-irc.org*) <https://www.unicef-irc.org/portfolios/documents/401_jordan.htm> pristupljeno 21. svibnja 2022.
48. K. Ipsen, "Combatants and Non Combatants" in D. Fleck, 2nd ed, *The Handbook of International Humanitarian Law*, Oxford University Press (2009)
49. K. Lanegran, K. „The importance of trying Charles Taylor“ 6(2) *Journal of Human Rights*, 165-179 (2007)
50. L. E. Nagle, "Child Soldiers and the Duty of Nations to Protect Children from Participation in Armed Conflict" 19 *Cardozo J. Int'l & Comp. L.* (2011)
51. L. Grover, "Trial of the Child Soldier: Protecting the Rights of the Accused." 65 *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 217-238 (2005)
52. 'Les enfants et La guerre' International Committee Of The Red Cross, *International Review of the Red Cross: Volume 83, Number 842 June*. 2001. Periodical. <https://www.loc.gov/item/65002328_RC_Jun-2001> pristupljeno 23. svibnja 2022.
53. M. N. Schmitt, "Investigating violations of international law in armed conflict." 2 (1) *Harvard national security journal* 31-84 (2011)
54. M. Ramgoolie, "Prosecution of Sierra Leone's Child Soldiers: What Message is the UN Trying to Send?" *JOURNAL OF PUBLIC AND INTERNATIONAL AFFAIRS-PRINCETON-12* (2001)
55. N Secretary General, Report on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone (UNSG Report), UN Doc. S/2000/915 (2000)

56. N. Grossman “Rehabilitation or Revenge: Prosecuting Child Soldiers for Human Rights Violations” 38. *Geo. J. Int'l L.*, 38, 323 (2006)
57. N. Quéniwet, „Does and should international law prohibit the prosecution of children for war crimes?“ 28(2) *European Journal of International Law*, 433-455
58. North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany v. Denmark; Federal Republic of Germany v. Netherlands), Judgment of 20 February 1969, 1969, ICJ Reports 1969
59. Official Records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts (Official Records of the Diplomatic Conference) vol. XV (1974– 1977)
60. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict, Res. 54/263, Doc. A/54/49 (2000)
61. P. Manirakiza, “Les Enfants Face au Systeme International de Justice: A La Recherche d'un Modele de Justice Penale Internationale pour les Delinquants Mineurs.” 34 *Queen's LJ* 719 (2008)
62. P.V. Sainz-Pardo, „Is child recruitment as a war crime part of customary international law?“ 12(4) *The International Journal of Human Rights*, 555-612 (2008)
63. P.W. Singer, “Children at War” 2005 (New York, Pantheon Books) 38, M. Happold, “Child Soldiers in International Law” 2005 (Manchester)
64. 'Prisoners Of War And Detainees Protected Under International Humanitarian Law' (*INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS*, 2010)
<<https://www.icrc.org/en/doc/war-and-law/protected-persons/prisoners-war/overview-detainees-protected-persons.htm>> pristupljeno 24. svibnja 2022.
65. PROSECUTING INTERNATIONAL CRIMES AGAINST CHILDREN: THE LEGAL FRAMEWORK, Bakker C., UNICEF Innocenti Research Centre 2010
<https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2010_13.pdf> pristupljeno 24. svibnja 2022.
66. Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor, Judgement, Case No. SCSL-03-1-T, T.Ch. II., 18 May 2012
67. Prosecutor v. Erdemović, Sentencing Judgment, Case No. IT-96-22T, T.Ch. I., 29 November 1996.
68. Prosecutor v. Furundžija, Judgement, Case No. IT-95-17/1-T, T.Ch. I, 10 December 1998
69. Prosecutor V. Naser Orić, Judgement, Case No. IT-03-68-T, 30 June 2006.

70. *Report Of The Secretary-General On The Establishment Of A Special Court For Sierra Leone*, United Nations, Security Council (S/2000/915 2000)
71. *Representing Victims Before The International Criminal Court A Manual For Legal Representatives* (5th revised edition, International Criminal Court 2019)
72. S. Detrick, "A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child" (1999) (Martinus Nijhoff Publishers)
73. S. SáCouto / K. Cleary, „Victims' participation in the investigations of the International Criminal Court“ 17 *Transnat'l L. & Contemp. Probs.* (2008)
74. *SIERRA LEONE Childhood - A Casualty Of Conflict* (Amnesty International 2000)
<<https://www.amnesty.org/en/documents/afr51/069/2000/en/>> accessed 24 May 2022
75. Statute for the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY Statute) 1993, 32 ILM 1159 (1993)
76. Statute of the Special Court for Sierra Leone, 16 January 2002
77. T. B. Zack-Williams, "Child Soldiers in Sierra Leone and the Problems of Demobilisation, Rehabilitation and Reintegration into Society: Some Lessons for Social Workers in War-torn Societies" 25(2) *Social Work Education*, 119-128 (2006)
78. T. Wright, „When children commit atrocities in war“ 22(3) *Global Change, Peace & Security*, 315-326 (2010)
79. The Paris Principles: Principles and Guidelines on Children Associated with Armed Forces or Armed Groups, 2007
80. The Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui, Grounds for the Decision on the 345 Applications for Participation in the Proceedings Submitted by Victims, Case No. ICC-01/04-01/07, T. Ch. II., 23 September 2009
81. The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Decision on the Confirmation of Charges, Case No. ICC01/04-01/06 P.T.Ch. I., 29 January 2007
82. The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Decision on victims' participation, Case No. ICC-01/04-01/06, T.Ch. I., 18 January 2008
83. The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, Separate and Dissenting Opinion of Judge Odio Benito, Case No. ICC-01/04-01/06, T.Ch. I., 14 March 2012
84. The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, Case No. ICC-01/04-01/06, T.Ch. I., 14 March 2012

85. The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Order issuing public redacted annexes to the Decisions on the applications by victims to participate in the proceedings of 15 and 18 December 2008, Case No. ICC-01/04-01/06-1861-AnxA1, T.Ch. I., 8 May 2009
86. The Prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo, Procedural matters – Hearing – Transcript, Case No. ICC-01/04-01/06-T-154-Red3-ENG CT WT, T.Ch. I., 25 March 2009
87. The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, Report of Ms. Elisabeth Schauer following the 6 February 2009 "Instructions to the Court's expert on child soldiers and trauma", Case No. ICC-01/04-01/06, T.Ch. I., 25 February 2009
88. The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang, Decision on the protocol concerning the handling of confidential information and contacts of a party with witnesses whom the opposing party intends to call, Annex, Case No. ICC-01/09-01/11-449-Anx, T.Ch. V., 24 August 2012
89. The Prosecutor v. William Samoei Ruto and Joshua Arap Sang, Protocol on the practices to be used to familiarise witnesses for giving testimony applicable in the case, (ICC-01/09-01/11-704-Anx), 24 April 2013
90. 'The Role of The International Criminal Court' (*Council on Foreign Relations*) <<https://www.cfr.org/background/role-international-criminal-court>> pristupljeno 22. travnja 2022.
91. UN Children's Fund (UNICEF), Children and Truth Commissions (2010)
92. UN Commission on Human Rights, Annual Report of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict, Olara Otunnu, E/CN.4/2004/70 (28 January 2004)
93. UN General Assembly, Convention on the Rights of the Child, 20 November 1989, United Nations, Treaty Series, vol. 1577
94. UN General Assembly, *Rome Statute of the International Criminal Court (last amended 2010)*, 17 July 1998, ISBN No. 92-9227-227-6
95. UN Secretary General, Report on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone (UNSG Report), UN Doc. S/2000/915 (2000)
96. UN, Guidance Note of the Secretary General, UN Approach to Justice for Children (2008)
97. UNGA, Rights of the Child: Resolution adopted by the General Assembly (2003) A/RES/57/190;
98. United Nations, General Assembly, 66th session, Third Committee, item 65 of the agenda, statement by the ICRC, New York, 17 October 2011

<<https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/statement/united-nations-children-statement-2011-10-18.htm>> pristupljeno 23. svibnja 2022.

99. W. Qianqian, „The Crime of Child Recruitment Under International Law“ (2012)

100. 'What Is the International Criminal Court? - Women's Initiatives for Gender Justice' (*Women's Initiatives for Gender Justice*)

<<https://4genderjustice.org/home/what-is-the-icc-2/>> pristupljeno 22. travnja 2022.

101. 'Witnesses' (*International Criminal Court*) <<https://www.icc-cpi.int/about/witnesses>> pristupljeno 24. svibnja 2022.